

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Mehdiyev Aqil Vaqif oğlu
(Magistranın A.S.A.)

“Bank sektorunda maliyyə sabitliyi:təhlil və qiymətləndirmə”

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı 060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma “ Bank işi”

Elmi rəhbər :

i.e.d.prof.Z.F.Məmmədov

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n.fəxri prof.R.A.Bəşirov

Kafedra müdiri :

i.e.d.prof.Ə.Ə.Ələkbərov

Bakı-2017

Mündəricat

GİRİŞ	3
I Fəsil. Bank sistemində antiböhran və təcili xilasetmə tədbirləri ,banklarda böhran.....	7
1.1.Banklarda böhran.Bank sistemində böhranların iqtisadi mahiyyəti.....	7
1.2.Bankçılıq sistemində antiböhran idarəetmə.Təcili xilasetmə və qabaqlayıcı tədbirlər sistemi	14
1.3. Bank sistemində risk anlayışı və maliyyə sabitliyində risk kateqoriyasının rolu.....	18
II Fəsil. Bankçılıq sistemində maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi,təşkili əsasları və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi istiqamətləri.....	23
2.1. Banklarda maliyyə sabitliyinin analizi və qiymətləndirilməsi.....	23
2.2.Əmanətlərin sığortalanması fondunun maliyyə sabitliyinin təmin olunmasında rolu.....	37
2.3.Maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi və inkişaf aspektləri.Bankçılıq fəaliyyətinə nəzarət.....	40
III Fəsil. Bankçılıq fəaliyyətinin proqnozlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.Bank dayanıqlılığı.....	45
3.1.Bank dayanıqlılığı. Strest –test və likvidlik modelləri.....	45
3.2. Bankçılıq fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və proqnozlaşdırılması istiqamətləri.Bank fəaliyyətində sabitliyin qorunması yolları.....	57
Nəticə və təkliflər.....	69
Аннотация.....	73
Summary.....	75
İstifadə edilmiş ədəbiyyat.....	81

Bakı – 2017

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı.

Məlumdur ki, Respublikamızda İqtisadi reformların uğurla keçirilməsi üçün başlıca problemlər arasında bankçılıq sisteminin sabitliyinin təmin edilməsi eyni zamanda milli valyutanın möhkəmləndirilməsi, daxili ehtiyatlardan maksimum şəkildə istifadə edilməsi şərti ilə bankçılıq sektorunun real iqtisadiyyatın kreditləşməsinə yönləndirilməsi ən əsas yerlərdən birini tutur. Bu mənada prioritet istiqamət ondan ibarətdir ki, bank sistemini möhkəmləndirməklə bankların etibarlılığının qazanılması və bank sektorunu idarəetmə mexanizmlərini təkmilləşdirməklə bank sektorunun səmərəliliyinin artırılmasıdır. Çağdaş bank sisteminin tələblərindən biridə odur ki, bank sektorunda davamlılığın möhkəmləndirilməsi və bankların güvənirliliyinin artırılması üçün daxili ehtiyatların cəlb edilməsi kifayət qədər mühüm şərtədir. Nəticə etibarlı ilə əgər qiymələndirmə aparsaq, kapitalın və onun tamlığının dəyərləndirilməsi yolları, eyni zamanda likvidlik normaları və digər göstəriciləri bank fəaliyyətinin idarəetmə tədbirlərinin çevik alətləridir. Biz bu gün bank sisteminin perspektivini müzakirə etdikdə bu zaman ölkəmizdəki ümumi iqtisadi və siyasi proseslər işığında yaranmış vəziyyət inkişaf etməkdə olan bank sistemində və bankçılığın davamlı inkişafına şərait yaratmalıdır. Yəni bank sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi üçün ölkənin iqtisadi və siyasi durumu sabit olmalı və buna müvafiq olaraq bank sistemində investisiya mühitinin formalaşması nəticəsində yerli və xarici investorların banklara inamı möhkəmlənmiş olur. Zəruri şərtlər olmadan bank əməliyyatlarının mənfəətlilik və rentabelliyyəyə nail olmağa, idarəetmə sistemini təkmilləşdirməyə, depozit bazası yaratmağa, eyni zamanda öz aktivlərinin səmərəliliyini yüksəltməyə, maliyyə baxımından gücləri yetməz. Beləliklə tam əminliklə demək olar ki, banklarda gəlirliliyin və bankların qarşılaşa biləcəyi bütün risklərin idarə edilməsi, bank sistemində maliyyə sabitliyinin tənzimlənməsi ilə sıx bağlıdır. Ölkənin iqtisadi artımının maliyyələşdirilməsinin vacib hissəsi, gələcək və proqnozlaşdırılan dövrdə investisiyanın və daxili əmanətin vəziyyətindən tam asılı

olacaqdır.İqtisadiyyatın real sektorlarının kreditləşməsinin həyata keçirilməsi üçün milli əmanətin yüksək norması vacib rol oynayacaqdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri.

Tədqiqatın əsas məqsədi ondan ibarətdir ki,ölkə iqtisadiyyatının və ölkə maliyyəsinin aparıcı sahələrindən olan bank sektorunda maliyyə sabitliyinin və ona təsir göstərən amillərin ətraflı araşdırılması,tədqiq edilməsi və təhlilidir.Tədqiqat işinin məqsədi və vəzifələri aşağıdakılardır:

- 1.Bank maliyyəsinin nəzəri və metodoloji əsasları,bankların ölkə iqtisadiyyatında yeri və iqtisadiyyata təsiri;
- 2.Banklarda xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitin onların maliyyə sabitliyində rolu və bankalarda resurs mənbələri;
- 3.Bank dayanıqlılığı,banklarda likvidlik, və onların əhəmiyyəti;
- 4.Banklarda maliyyə sabitliyinin təhlili,iqtisadi mahiyyəti, qiymətləndirilməsi;
- 5.Maliyyə sabitliyinə əmanətlərin sığortalanmasının təsiri;
- 6.Bankların fəaliyyətinin nəzarətdə saxlanılması;

Tədqiqatın obyekt və predmeti.Tədqiqatın obyektini maliyyə göstəriciləri,mənfəətlilik,rentabellik, likvidlik,bank aktiv və passivləri təşkil etmişdir.Tədqiqatın predmetini isə bankların maliyyə sabitliyinin təkmilləşdirilməsinin,səmərəliliyinin yüksəldilməsinin nəzəri əsaslarının tədqiqi və banklarda maliyyə sabitliyinin hazırkı vəziyyətinin təhlili təşkil etmişdir.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti.Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə sabitliyi problemi, mütəmadi olaraq araşdırılması lazım olan, aktual və bank sektoru üçün həssas bir problemdir. Maliyyə sabitliyi problemi istər ölkə iqtisadiyyatı daxilində istərsə də beynəlxalq miqyasda araşdırılması gərəkən məsələ olmuşdur. Bank fəaliyyəti sisteminin keyfiyyət həm də kəmiyyət olaraq hər il durmadan yenilənməsi və təkmilləşməsi,nəticədə müasir iqtisadi proseslərlə bağlı olan öyrənilməmiş yeni problemlərin meydana gəlməsi tədqiqatın mütəmadiliyini və fasiləsiz olaraq tədqiqatını tələb edir.İqtisadçı alimlərin daim diqqət mərkəzində olmasına baxmayaraq bank fəaliyyəti,yeni bank məhsulları,bank dayanıqlılığı,valyuta

məzənnəsi,likvidlik,maliyyə sabitliyi olduqca dəyişkən xarakter almışdır. Bütün bunlar yeni tədqiqat işinin aparılmasını zəruri etməklə yanaşı,bu mövzuda tədqiqatın aparılmasına, yeni statistik göstəricilə,yeni təklif və tövsiyələrə daim ehtiyac yaradır.

Tədqiqatın informasiya bazasını - İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin statistik məlumatları və cədvəlləri, kommersiya banklarının illik maliyyə hesabatları, Mərkəzi bankın statistika hesabatları,Maliyyə nazirliyinin, bu qurumların internet portalları və digər mənbələr təşkil etmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, maliyyə sabitliyinin müasir iqtisadi proseslərə adaptasiya və uyğunlaşdırılması mexanizminin, eləcədə bank sisteminin müasir inkişaf meyillərinin öyrənilməsi əsasında maliyyə sabitliyinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri müəyyən olunmuş, bankların maliyyə vəziyyətinin sabitliyi, ona təsir edən amillər yeni proseslər baxımından öyrənilmişdir.Yeni bank məhsullarının bank bazarlarına çıxması və özünə müştəri kütləsi cəlb etməsi, müasir bankçılığın inkişafı,elektron bankçılıq əməliyyatlarının durmadan fasiləsiz inkişaf etməsi,likvidliyə böyük təsiri olan elektron bank əməliyyatlarının artdığı bir iqtisadi vəziyyətdə bank maliyyə sabitliyi hərtərəfli analiz edilmiş və bütün bu qeyd olunan amillərin bank dayanıqlılığına və maliyyə sabitliyinə təsiri öyrənilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti.Tədqiqat işində əldə olunmuş nəticələrdən "Bank likvidliyinin və bank dayanıqlılığı "," Banklarda maliyyə sabitliyinin təmin olunması yolları", "Banklarda gəlirlilik və bank fəaliyyətinin təkmilləşməsinin maliyyə sabitliyinə təsiri","Mərkəzi Bank və kommersiya bankları arasında maliyyə dayanışması" kimi mövzular üzrə tədris prosesində istifadə edilə bilər.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti.Dissertasiya işində əldə olunmuş təklif və tövsiyələrdən, nəzəri və praktiki biliklərdən,bankların maliyyə siyasətinin inkişaf etdirilməsində,kommersiya banklarının resurslarından səmərəli istifadə strategiyasında,bankların maliyyə siyasətinin hazırlanmasında və bank likvidlərinin qiymətləndirilməsində istifadə oluna bilər.Disertasiya işinin elmi nəticələrinin bank likvidliyi və dayanıqlılığının artırılması yolları,kommersiya banklarının maliyyə

siyasətinin düzgün həyata keçirilməsi, bankda mənfəətlilik və gəlir strategiyasının hazırlanmasında, yeni bank fəaliyyəti növlərinin və bankın maliyyə vəziyyətinə təsir göstərən nağdsız hesablaşmaların öyrənilməsində, maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında, cəmiyyətdə maliyyə savadlandırılmasında mühüm praktiki əhəmiyyət ola bilər.

İşin həcmi və quruluşu. Dissertasiya işinin məzmunu giriş, üç fəsil, nəticə və yararlanılmış ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I F Ə S İ L. Bank sistemində antiböhran və təcili xilasetmə tədbirləri, banklarda böhran

1.1. Banklarda böhran. Bank sistemində böhranların iqtisadi mahiyyəti

Müasir bazar iqtisadiyyatında maliyyə böhranı haqqında danışsaq belə bir qənaətə gəlmək olar ki, bu anlayış böhran olaraq geniş əhatə dairəsinə malik böhranın bir həlqəsidir. Maliyyə böhranı iqtisadiyyatın ümumi böhranı zamanı yaranır. Maliyyə böhranı dedikdə adətən əvvəllər “pul böhranı” terminindən istifadə olunurdu. Lakin son zamanlar “Maliyyə böhranı” terminindən daha çox istifadə olunur.

Maliyyə böhranlarının yaranmasının müxtəlif səbəbləri var. İlk növbədə, bunun səbəbləri inflyasiyanın hədsiz güclənməsi, zəif makroiqtisadi siyasət, dövlət borc münasibətləri sisteminin pozulması, əlverişsiz xarici şərtlər, bank sektorundakı ixtişaşlar və çaxnaşmalar, çox zəif milli maliyyə sistemi, siyasi vəziyyətdəki qeyri-sabitliklərdir.

Maliyyə böhranının tərkib hissələri dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

1. valyuta böhranı – milli valyutanın devalvasiyası baş verir.
2. bank böhranı – dövlətin böyük həcmdə maliyyə dəstəyinə ehtiyac duyulduğu böhrandır.
3. borc böhranı – xarici və daxili iqtisadi borcla bağlı problemlərin kəskinləşməsi ilə əlaqədar yaranan böhranlardır.
4. birja – qiymətli kağızların kursunun qeyri-stabil olması ilə (enməsi və ya qalxması) əlaqədar yaranan böhranlardır.

Valyuta böhranları dedikdə - bu valyuta sferasında sabitliyin kəskin pozulması nəzərdə tutulur. Bu proses əsasən özünü beynəlxalq likvidliyin pisləşməsində, devalvasiya və revalvasiyada proseslərində, valyuta kurslarının kəskin oynamasında, bank dayanıqlılığının itirilməsində, maliyyə münasibətlərində ziddiyyətlərin kəskinləşməsilə müşahidə olunan proseslərdir.

İnkişafda olan ölkələrə təklif edilən böhrandan çıxış yolları aşağıdakılardır:

-dövlətin investisiya yatırdığı müəssisələri özəlləşdirilmək;

- tədiyə balansının tarazlığını təmin etmək;
- ticarətin liberallaşdırılmasının təmin etmək;
- valyuta kursunun stabil saxlanması tədbirləri.

Lakin bütün yuxarıda göstərilən həll variantları inkişafda olan ölkələr üçün xarakterizə olunmasına baxmayaraq, bu ölkələrin bank və maliyyə böhranları dərinləşmiş və iqtisadi ədəbiyyatda böhranların nəticələri və səbəbləri ciddi müzakirə olunmuşdur.Çünki qısamüddətli kapital axınları və artan xarici iqtisadi ticarət nəticəsində tədiyyə balansında problem olmadığı məlum olmuşdur. Lakin iqtisadiyyatda eyni zamanda cəmiyyətdə devalvasiya gözləmələri və valyuta kursu üzərində meydana gələn təzyiq böyük miqdarlı spekulyasiya ilə birləşərək, yüksək səviyyəli bir devalvasiya meydana gətirmişdir.Bütün bu proseslər nəticəsində valyuta bazarından başlayan və ümumi iqtisadiyyatı əhatə edən maliyyə böhranı yaranmışdır. Valyuta böhranları inkişafda olan ölkələrdə bir-birinə bənzər formada olur. Çünki bu ölkələrdə kapital əməliyyatlarına zəif nəzarət olunması ilə əlaqədar olaraq iri həcmli spekulyantların inkişafda olan dövlətlərdə fəaliyyəti üçün şərait yaradır.Valyuta spekulyantı borc alan ölkə beynəlxalq təşkilatlardan kredit cəlb edən zaman dərhal bu ölkəyə vəsait yatırır.Bildiyimiz kimi,kredit verən BVF ona üzv olan ölkə qarşısında sərbəst valyuta bazarının olmasını şərt qoyur. Kredit istifadə olunan zaman belə bir təəsürat yaranır ki, maliyyə vəziyyəti stabildir,isləhatlar uğurla həyata keçirilir və ölkədə iqtisadi artım göstəriciləri yüksəkdir.Nəticədə yüksək gəlir təmin edilir, milli valyutanın stabilvə möhkəm kursa malik olması təsəvvürü yaranır. Lakin beynəlxalq qurumlardan alınmış valyuta sərf olunandan sonra investorların yatırdıqları xarici valyutaları ölkəni tərk edir və gəlir azalır.İlk olaraq bu vəziyyətə təəsüf ki, inkişafda olan ölkələrdə problemin həlli yolu kimi təcili xilas etmə tədbirləri həyata keçirilir. Təcili xilasetmə əməliyyatı tətbiqi zamanı isə vəziyyət daha da mürəkkəb hal alır. Bildiyimiz kimi, BVF-nin ayırdığı kredit limitləri təşkilata üzv olan ölkələrin maliyyə defisiti problemini aradan qaldırmaq və eyni zamanda tədiyyə balansını tənzimləmək üçün dörd kredit payı formasında

müəyyənləşdirilir. Bu kredit limitlərinin həcmi ölkənin ümumi kvotasının 25%-nə bərabərdir. Ölkəyə hər dəfə kredit tranşı müəyyənləşdirilərkən hər pay daha sərt nəzarətlə verilir.

Dünya ölkələrində ardıcıl baş verən böhranlardan aşağıdakı nəticələri çıxartmaq olar:

1. Birtərəfli monetar yanaşma böhran zamanı uğurlu sayıla bilməz. Ona görə ki, birtərəfli monetar yanaşma borc alan ölkənin maraqlarını, sosial-iqtisadi vəziyyətini nəzərə almayan çətin iqtisadi proseslərin həll edilməsi üçün nəzərdə tutulur;

2. Sabitləşdirmə balansının tənzimlənməsi kimi problemləri həlli üçün hər bir ölkənin milli adət-ənənələrini, öz fərdi xüsusiyyətlərini, təbii resurslarını, elmi-texniki və intellektual potensialını nəzərə almaq vacibdir;

3. Maliyyə əməliyyatlarına dövlət nəzarətinin olmamağı müsbət nəticələnməz, neqativ halların və korrupsiyanın artması ilə nəticələne bilər. Bu isə öz növbəsində yalnız həmin ölkədə yox, regionda və bütün dünyada maliyyə sabitliyini pozulmasına gətirib çıxara bilər;

4. BVF-nin borcalan ölkələrə müxtəlif iqtisadi və siyasi sanksiyalar tətbiq edə bilərəmçinin xüsusi şərtlər irəli sürə bilmə haqqı var. Beynəlxalq Valyuta Fondu inkişafda olan ölkələrdə iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına, maliyyə sabitliyinin qorunub saxlanılmasına xidmət edir. Ancaq BVF-nin məsləhətləri bəzi hallarda bu digər ölkə və onun vətəndaşlarına ziyan vura bilər. Lakin vurulan ziyana baxmayaraq fond, ölkələr və ya digər qurumlar qarşısında heç bir məsuliyyət daşımır.

İnkişafda olan ölkələrdə bank və valyuta böhranlarının irəliləmə və inkişaf analizini aşağıdakı kimi izah etmək olar:

İnkişafda olan ölkələrdə maliyyə bazarının imkanlarının məhdud olması səbəbilə dövlət borclanmalarının özəl sektorda olan maliyyə imkanlarının ixtisarına səbəb oldu, nəticə etibarilə kommersiya bankların ölkə daxilində vəsait çatışmamazlığı üzündən beynəlxalq qurumlara üz tutdular.

İnkişafda olan ölkələrdə maliyyə bazarının imkanlarının məhdud olması səbəbilə dövlət borclanmalarının özəl sektorda olan maliyyə imkanlarının ixtisarına səbəb oldu,

nəticə etibarı ilə kommersiya bankların ölkə daxilində vəsait çatışmamazlığı üzündən beynəlxalq qurumlara üz tutdular.

Böhran zamanı yarana biləcək ziyanın qarşısının maksimum alınmasını təmin olunması üçün aşağıdakı qeyd olunmuş nüanslara diqqət yetirilməlidir:

- 1.Kommersiya banklarına ciddi nəzarət mexanizminin təkmilləşdirmək lazımdır; (Mərkəzi Bank)
- 2.Maliyyə bazarlarına nəzarət sistemi gücləndirilməlidir;(Dövlət nəzarəti)
- 3.İri həcmdə borc vasitələrinin cəlb edən təşkilatların fəaliyyətinin şəffaflığı təmin olunmalıdır;(əlçatan və sürətli informasiya)
- 4.Bank və maliyyə təşkilatları üzərində korporativ idarəetmə sistemi təkmilləşdirilməlidir ;
- 5.Milli valyutanın stabilliyinin təmin olunmalı, real valyuta kursu və stabil pul dövriyyəsi müəyyən edilməlidir;
6. Transmilli maliyyə axınlarına güclü nəzarət həyata keçirilməlidir.

Valyuta böhranlarının tiplərinə aşağıdakıları aid etmək qanuna uyğun hesab olunur:

1. Birinci tip - böhranlar ölkədə valyuta kursunun stabilləşdirilməsi şəraitində pul kütləsinin artımı ilə əlaqəlidir.Hərçənd ölkədə dünya qiymətlərinə nisbətdə daxili qiymətlər artır bu isə öz növbəsində ticarət balansını pozur və bunun nəticəsində sabit valyuta kursundan imtina olunması şəraiti yaranır.
2. İkinci tip - dövlət borcunun səviyyəsinin həddindən çox olması ilə bağlıdır. Bu isə investorların yoxa çıxmasına yol açır,ölkədən xaricə kapital axını baş verir,ölkə daxilidə böyük investorlar öz investisiya etdikləri vəsaitləri ölkədən qaçıırırlar, xarici investorlar isə kapitallarını geriye götürürlər.
3. Üçüncü tip – özəl sektorda olan borclarla bağlıdır.
4. Dördüncü tip- dövlət borcunun səviyyəsinin həddən çox olması, nəticə etibarı ilə bu tip valyuta böhranı dövlət büdcəsinin özünü ödəmə qabiliyyətinin zəifləməsi ilə müşayət olunur.Bu prosesdə əvvəl inflyasiya və sonda devalvasiyaya gətirib çıxarda bilər.

Borc böhranı – Maliyyə sisteminin elə bir vəziyyətdir ki, borclu tərəf tərtib olunmuş kredit cədvəlinə uyğun olaraq öz xarici borcunu ödəyə bilmək iqtidarının itirir. Bəs xarici borclanma nəyə əsasən yaranır? Bəzi ölkələrdə daxili investisiyalaşdırma zamanı resursların çatışmazlığı nəticəsində xarici borclanmaya gedilir. Bu əsasən dövlətin sosial-iqtisadi islahatlar həyata keçirməsi nəticəsində, mövcud borc öhdəliklərinin çox olması və dövlət büdcəsinin maliyyələşməsi zamanı əmələ gələn problemdir.

Təəssüf ki, bu gün valyuta böhranına birmənalı olaraq şərh vermək mümkün deyil. Bir çox iqtisadi ədəbiyyatlarda çox zaman valyuta böhranının maliyyə böhranı ilə sıx bağlı olduğu qeyd olunur və qarşılıqlı olaraq bir-birini əvəz edə biləcək anlayışlar kimi izah edilir. Valyuta bazarındakı kəskin qarşıdurmanın ciddi hal alması zamanı valyuta böhranı yaranır. Valyuta böhranı beynəlxalq likvidliyin zəifləməsində, valyuta kurslarının tərəddüdlərində, kapital axınında, devalvasiya və revalvasiyada, valyuta-kredit və maliyyə münasibətlərində qarşıdurma yaranan zaman özünü kəskin biruzə verir.

Borc böhranı ilə maliyyə böhranı qarşılıqlı əlaqəlidir. Borc böhranı iqtisadçılar tərəfindən uzun müddət ətraflı araşdırılmışdır. Borc böhranı – kreditorlar qarşısında təsərrüfat subyektlərinin və dövlətin öz öhdəliklərini yerinə yetirə bilməməsindən yaranan böhran vəziyyətidir. Bu mənada bank böhranını borc böhranı ilə nisbətən əlaqəli görünə bilər. Bank böhranı ilə borc böhranının əsas fərqi kimi münasibətlərin subyektləridir. Bank subyektləri dedikdə bank institutlarının və digər maliyyə müəssisələrini nəzərdə tutulur lakin borc böhranının subyektlərinin isə dövlət və maliyyə müəssisələri ilə əlaqəsi yoxdur.

Bundan əlavə, borc böhranını öyrənərkən borc alanın yəni debitorun fəaliyyətini haqqında dəyərləndirmə və qiymətləndirmə aparılır, bank böhranı isə məzmun baxımından kredit böhranıdır, yəni borc verənin, kreditorun problemlərini öyrənir və təhlil edir.

Bank böhranı-Dünya təcrübəsi bizə onu göstərir ki, bank sisteminin böhran yaşamasının səbəbləri hər bir ölkədə nə qədər fərqli olsada,eyni zamanda oxşar səbəblərdən də bank sistemləri böhrana düşər ola bilər.

Beynəlxalq təcrübədə onu görsədir ki, bank böhranının yaranmasını şərtləndirən səbəblər aşağıdakılar hesab oluna bilər:

- 1.Ümumi bank aktivlərinin 10 %-dən artıq hissəsi gəlir gətirməyən aktivlər olarsa;
 - 2.ÜDM-un 2 %-dən çox hissəsinin banklarda xilas etmə əməliyyatına sərf olunması durumunda;
 - 3.Bank nüfuzunun itirilməsi və ya bank nüfuzunun zəifləməsi zamanı,müştərilər arasında şaiyələr yayılması,depozitlərin kütləvi surətdə geri alınması kimi hallar olarsa.
- Maliyyə böhranının kəskinləşməsinə təsir göstərən amillərə bunları misal göstərmək olar:Faiz dərəcələrinin artması, iqtisadiyyatda qeyri-müəyyənliyin artması, bankın balansındakı pozuntular,fond birjasının çökməsi.

Bildiyimiz kimi,bank sisteminin cəmiyyətə və dövlətə maliyyə ağırlığı yükləməsi bank sisteminin böhranlı sayılması kimi xarakterizə edilir.Çünki bəzən,bankların xilas edilməsi üçün görülən tədbirlər maliyyə böhranların nəticələrinin yüksələn tempdə artaraq daha böyük zərərlərə meydana gəlməsi ilə nəticələnə bilər.1970-2000-ci illərdə baş verən beynəlxalq maliyyə böhranları bəzi bir sıra ölkələrdə maliyyə aktivlərinin 10-30 %-nin yox olması ilə nəticələndi. 2008- 2009-cu illərdə bohranda isə təkə çətin vəziyyətə düşən və müflis elan edilən bankları deyil,eyni zamanda banklarla əlaqəli olan real sektoru da əhatə etmişdir.

İnkişaf etmiş ölkələrin bank sistemi təcrübəsinə əsasən demək olar ki, bank sistemi böhranlı vəziyyətinin aradan qaldırılmasına çəkilən xərclər orta hesabla ÜDM-nin 15-20% hissəsini təşkil etməkdədir.Bir çox ölkələrdə bank sistemini xilas etmə tədbirlərin üçün kullı miqdarda xərclər tələb olunmuşdur.Bunlara misal olaraq deyə bilərik ki, Meksikada isə 30%-dən yuxarı, Macarıstanda və İspaniyada bu məsrəflər 15%-ə qədər olmuşdur. Bəzi ölkələrdə isə bu göstərici daha artıq səviyyəyə, 40-50%-ə çatmışdır.

Statistik göstəricilərə əsasən söyləmək olar ki, hazırki böhran nəticəsində dünya üzrə bankların məcmu zərərləri 700 mlrd dollardan çox olmuşdur. Bu rəqəm üzrə itkilərin 50%-i Amerika bank sisteminin payına düşür. Banklar yeni kapitalın cəlb olunması hesabına bu rəqəmin təxminən yarısını kompensasiya edə bilmişlər.

1.2.Bankçılıq sistemində antiböhran idarəetmə.Təcilixilasetmə və qabaqlayıcı tədbirlər sistemi .

Yaranan bank böhranları yalnız bank sektorunda deyil həm də maliyyə bazarlarında önəmli qeyri sabitlik meydana gətirdi. Çoxlu sayda ölkələrin mərkəzi bankları bank böhranından çıxmaq və öz bank strukturlarının yenilənməsi üçün müxtəlif üsullardan istifadə edirdilər. Lakin təcrübə sübut etdi ki, nə bank sektorunda vəziyyətin normal hala salınmasının, nə də bankların strukturunun dəyişdirilməsinin ideal forması var, maliyyə sabitliyi davamlı sabit saxlanmasının universal strategiyası yoxdur. Burada başlıca məqsəd bankların maliyyə sabitliyinin daim sabit saxlanmaasına nail olmaq yox, sabitliyin nisbətən qorunub saxlanılması və bankda yarana biləcək neqativ halların önləməyə yönəlik tədbirlərin işlənməsi, təkmilləşdirilməsi olmalıdır.Zaman keçdikcə banklar böhranlı vəziyyətlərin yaratdığı neqativ nəticələrinin önlənməsinə və minimuma endirilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlər kompleksləri,həmçinin kredit əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi və bankların bütünlüklə etibarlılığını artıran tədbirlər planı işləyib hazırlamalı oldular.

Demək olar ki, bu zaman daha çox maliyyə ağırlığını bir qayda olaraq dolaylı və ya birbaşa yolla dövlət büdcəsi daşıdı.

Bank sistemində struktur yenilənməsi elə də sadə bir məsələ olmadığına görə bunu həyata keçirmək üçün çox zaman dünya ölkələrində bu əməliyyatı həyata keçirilməsinin həvalə olunduğu xüsusi institutlar yaradıldı.Dövlətlərin maliyyə sistemini idarəetmə orqanları bank və maliyyə böhranlarının nəticələrinin aradan qaldırılması zamanı aktiv rol oynayırlar.Onlar bankçılıq sektorunun problemlərinin həll istiqamətində maliyyə resursları ayırırlar, beləliklə dəözlərinin təşkilatçı rolunu göstəririlər. Bu məqsədlər üçün həyata keçirilən tədbirlər hər şeydən öncə bank böhranlarının yaranma səbəblərindən və onların inkişaf etdiyi və baş verdiyi, ümumi iqtisadi sferadan çox asılıdır.Böhranın səbəbləri bəzi ölkələrdə fərqlənsədə, bəzilərinde öz xarakteristikası ilə eynilik təşkil

edirdi. Bunula belə onun qarşısının alınması formaları əksərən bütün ölkələrdə oxşarlıq təşkil edirdi: yenidən kapitallaşdırma və kreditləşdirmənin sabitləşdirilməsi.

Bank sisteminin struktur dəyişiklikləri zamanı üç mühüm istiqamət qeyd edilə bilər:

1. Bank likvidliyinin qorunub saxlanılmasına istiqamətlənmiş tədbirlər;
2. Bankçılıq sisteminin tənzimlənməsi və bank nəzarətinin gücləndirilməsi yönündə islahatlar;
3. Banklarda struktur yenilənməsinin həyata keçirilməsi.

Banklarda struktur dəyişikliyi hansı formada baş verir? Struktur dəyişikliyi sadə görünməsinə baxmayaraq mürəkkəb və həmdə çox şaxəli prosesdir. Maliyyə bazarlarında, bankların vasitəçilik funksiyasının həyata keçirilməsinə mümkün qədər erkən başlama bilmələri üçün struktur dəyişikliyinə diqqətlə və sürətlə aparılması vacibdir. Vergi ödəyicilərinin üzərinə düşən yükün öhdəsindən gəlmək üçün maksimum səy göstərilməlidir. Və eyni zamanda onuda vurğulamaqda fayda var ki, bəzi hallarda problemlə bankı kömək edilən anda işçi heyəti və səhmdarlar bankın qarşılaşdığı vəziyyətə və problemə görə məsuliyyəti bölüşməlidirlər. Bank sisteminin antiböhran tədbirləri dedikdə aşağıdakı nüanslar öz əksini tapmalıdır: ölkədə makro- iqtisadi şəraitin təhlil olunması və qiymətləndirilməsi, prioritetlər, məqsəd və vəzifələr, maliyyələşmə və tədbirlər.

Bununlada bank sistemində antiböhran idarəetmə tədbirlərini aşağıdakı müvafiq qruplara ayıra bilərik.

-Təcili xilasetmə tədbirləri.

1. yenidən maliyyələşdirmə yəni bankın rekapitalizasiyası;
2. sabit kredit xətti açmaq;
3. əmanətlərin sığortalıması-fiziki şəxslərin banklarda əmanətlərin kompensasiyasını bəzi hallarda 100 %-ə qədər artırmaq.
4. bank balansının problemlə aktivlərdən təmizlənməsi, ehtiyac yarandığı təqdirdə problemlə aktivlərə dövlət qərantiyası verilməsi.

-Monetar siyasət tədbirləri aşağıdakılardır:

- 1.Mərkəzi Bank tərəfindən bilavasitə maliyyələşdirmə əməliyyatı.
- 2.Milli pul vahidinin məzənnəsini azaltma tədbirləri həyata keçirmək;
- 3.Bəzi ölkələr inflyasiyadan çəkinərək faiz dərəcələrini azaldır;
- 4.Məcburi ehtiyat normlarını mümkün qədər azaltmaq;

Prezident İlham Əliyevin maliyyə sistemində yaranmış böhranın aradan qaldırılması tədbirləri çərçivəsində Azərbaycan hökumətinin 2009-cu ilin yanvar ayında keçirilmiş iclas tədbirində yeddi tezis irəli sürülmüşdür.

- 1.İstehlak qiymətlərinin aşağı salınması vacibdir-əhalinin real əmək haqqı dərəcəsi nəzərə alınaraq istehlak qiymətlər sabit saxlanılmalıdır.
- 2.İnhisarçılıqla mübarizə-bazarda və istehsalda inhisarçılığın həcmi zəiflətmək üçün dövlət yeni yaradılmış istehsal sferlarına yardım etməlidir.
- 3.Milli banklara dəstəyi, faiz və kreditlərə dərəcələrinə nəzarəti əhatələndirən maliyyə monitorinqi.
- 4.Real iqtisadiyyata investisiya yatırımlarının davam etdirilməsi-bu gün ölkəmizdə maliyyə vəziyyətində yaranmış qeyri-stabilliyin başlıca səbəblərindən biri də investisiya yatırımlarının yalnız neft sektoruna yönəlik olmasıdır.
5. Sosial öhdəliklərin stimullaşdırılması.
- 6.Sənaye müəssisələrinin istehsalının genişləndirilməsi və daxili bazara yönəldilməsi-xarici bazarlardan asılılığı aradan qaldırmaq məqsədilə daxili bazarın dirçəldilməsi.
7. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin etmək üçün daim yeni istehsal sahələri yaratmaq lazımdır ki, ölkədə istehsal istehlakı ödəyə bilsin.

Bank sistemində antiböhran tədbirləri istiqamətində əvvəlcə aşağıda qeyd olunmuş tədbirlər yerinə yetirilməlidir:

-Bankların likvidliyinin təmin olunması.Maliyyə sabitliyi pozulan anda ilk öncə banklarda etibarın itirilməsi prosesi başlayır və banklara və bank sektoruna inam kəskin zəifləyir.

Əhali maliyyə vəsaitlərini banklarda saxlamağı artıq potensial bir risk olaraq görür və banklardan əmanət geriçəkimi prosesi başlanır. Nəticədə banklar müstəsna şəkildə likvidlik problemi ilə üzləşirlər. Bu səbəbdən bu kimi problemlərlə üzləşməmək, banklarda əmanətlərin və depozitlərin sığortalanması tətbiq edilməlidir;

- Faiz dərəcələrinin azaldılması;

- Vergi yükünün azaldılması-buraya sığorta və bank təşkilatlarının rekapitalizasiyaya istiqamətləndirəcəyi vəsaitin vergidən azad edilməsi və yaxud onlara güzəştli vergi tarifinin tətbiqi nəzərdə tutulur;

- Mərkəzi bank tərəfindən həyata keçiriləcək maliyyə yardımları;

- Milli pul vahidinin dəyərinin qorunub saxlamağa çalışılması—manatın dəyərinin stabil saxlanması aiddir.

1.3. Bank sistemində risk anlayışı və maliyyə sabitliyində risk kateqoriyasının rolu.

Risk nədir? Bizə məlumdur ki, hər bir iqtisadi sistemin özünə məxsus bir risk kateqoriyası vardır. Risk dedikdə-bank sferasında gözlənilmədən baş verən hadisələrin bankın kapitalına mənfi təsir edə bilməsi və bankların biznes məqsədlərini həyata keçirmək yollarının məhdudlaşdırması ehtimalı kimi başa düşmək olar. Bankçılıq fəaliyyəti zamanı meydana gələn risklərə 3 kateqoriyanı aid etmək olar: funksional risklər, xarici risklər, maliyyə riskləri.

Bank sistemində ***maliyyə riskləri dedikdə***-aktivlərin və passivlərin gəlirliyində strukturunda, həcmində, dəyərində yaranmış olan gözlənilmədən meydana gələn dəyişikliklər nəzərdə tutulur. ***Funksional risk isə*** -bu riskistənilən bir məhsulun yaradılması və xidmətlərin göstərilməsi zamanı meydana çıxır. Bankçılıq fəaliyyətində davamlı nəzarət həyata keçirilmədikdə funksional risklər ortaya çıxır.

Kredit riski dedikdə isə-bu risk birinci növbədə borc alanların öhdəliklərini vaxtlı-vaxtında yerinə yetirmədikləri halda meydana gələn mümkün maliyyə itkisi deməkdir

Likvidlik riski.***Bu risk bankların öz öhdəliklərini ödəyə bilməməsi ehtimalıdır.*** Bankın likvid olması dedikdə bankın əmanətçilər və digər borclular qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərini tam və vaxtında yerinə yetirə bilməsi bacarığıdır. Yetəri qədər ödəmə qabiliyyətinin olmaması riski isə bankların vaxtında öz daşdığı öhdəliklərini yerinə yetirə bilməməsi, əlverişli olmayan şəraitdə bankın bəzi aktivlərinin satışı nəzərdə tutulur. Bankın yüksək likvidliyə malik aktivlərinin bankda yığılıb qalması zamanı ifrat likvidlik riski əmələ gəlir. Bu çox zaman bankların aktivlərini səmərəli bölüşdürə bilməməsi durumunda meydana çıxır.

Banklarda qiymət riski dedikdə - likvidlik və kredit riskləri əsas maliyyə risklərini təşkil edir. Qiymət riskləri bank öhdəliklərinin gəlirliyininin və aktivlərin, həmçinin də bazar dəyərinin gözlənilməz dəyişməsi ilə bağlıdır. Qiymət riskləri qiymətlərin kəskin dəyişməsinə əks etdirir. Qiymət risklərinə üç əsas risklər aid edilir:

1. bazar riski ,

2.faiz dərəcəsinin dəyişilməsi riski,

3.valyuta riski.

Bazar riski-aktivlərin qiymətinin bazarda dəyişməsi başa düşülür.Bizə məlumdur ki,inflyasiya və maliyyə böhranları baş verdikdə birinci növbədə qiymət dəyişimi xüsusilə də qiymət artışı müşahidə olunur. Bazar riski bazarda yaranan çaxnaşmalar, bazar sabitliyinin və bazara nəzarətin itirilməsi başa düşülür.

Faiz dərəcəsi dəyişməsi riski-kredit qoyuluşuna təsir edir.Yəni, banklarda maliyyə vəziyyətinə,kredit faizlərinin dəyişkənliyi ciddi təsir edir.

Valyuta riskləri- xarici valyutada aktivlərin və passivlərin konvertasiya olunması riski başa düşülür.Beləki milli pul vahidinin digər valyutalara nisbətdə dəyərini itirməsi valyuta riski hesab olunur ki, bu da bir çox xoşagəlməz problemlərin yaranmasına səbəb ola bilər.

Bank sisteminin riskləri içində başlıca yeri faiz dərəcəsinin dəyişilməsi riski və valyuta riski təşkil edir. Ona görə ki, bankçılıq fəaliyyətinin stabilliyi birbaşa olaraq bu risklərlə əlaqəlidir.Bu səbəbdən də faiz dərəcəsinin dəyişməsi və valyuta riskinin birinci dərəcəli önəmli olduğunu nəzərə alaraq onları ayrılıqda analiz edək.

Qiymət riskinə isə qalan digər aktivlərin, birinci növbədə də qiymətli kağızların qiymətlərinin dəyişmə göstərməsi ilə bağlı risklərdəxildir.

Bankların gəlirinə faiz dərəcəsinin ümumi çəkisinin gözlənilmədən baş verən dəyişmələrin mənfi təsir göstərməsi *faiz dərəcəsinin dəyişməsi riski* adlanır. Faiz dərəcələrinin dəyişməsi riski qeyri-stabilliyin nəticəsidir və bazar iqtisadiyyatı şəraitində qeyri- müəyyənlik faktoru kimi həmişə özünü göstərir.

Valyuta risklərinin üçbaşıca tərkib hissəsi mövcuddur:

- mübadilə kursunun gözlənilməz formada dəyişməsi ilə xarici valyutada kapital qoyuluşunun qiymətini itirməsi riski-mübadilə kursu riski;
- konvertasiya riski - mübadilə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı mövcud olan məhdudiyyətlər ilə sıx əlaqəlidir;

- valyuta möqeyi riski-bankların valyuta aktivləri və xarici valyuta öhdəlikləri meyyarları üzrə uyğunsuzluqlar yaranan zaman meydana gəlir.

Bazar riski – bazarda xarici valyuta məzənnəsi, faiz dərəcəsi və kapitalın qiymətlərindəki dəyişkənliklər nəticəsində bankların aktivlərinin bazar dəyərini itirməsi, zərərə səbəb ola bilməsi ehtimalıdır. Bazar riski mənbəyindən asılı olaraq aşağıdakı bölümlərə ayrıla bilər:

Xarici valyuta riski - valyuta kurslarındakı dəyişkənliklərə görə yaranan bilən riskdir, xarici valyutanın alqı-satqısı zamanı meydana gələn riskdir.

Kapital riski – kapital qoyuluşları və ya digər qiymətli kağızlar bazarında alqı-satqı prosesində gəlirin itirilməsi deməkdir.

Mal-əmtəə riski – bazarda əmtəələrin qiymətlərində yaşana biləcək ani bir dəyişiklik riskidir. İnflyasiya riski-son zamanlarda nəinki yalnız banklarda eyni zamanda ümumilikdə maliyyə sistemində əsas problemə çevrilmişdir. İnflyasiya riski iki formada olur. Birincisi pul kanallarında əlavə vəsaitlər yığılır və pul dövriyyəsi artıqlığı yaranır. İkinci halda isə pul emissiyası qıtlığı ortaya çıxır. Bunu bir qədər ətraflı formada izah edək. Bazara təklif edilən xidmətlərin və məhsulların qiymətləri rəqabət şəraitində kəskin azalır. Ona görə ki müasir şəraitdə günbə gün təklif olunmuş xidmətlər və məhsullar artmaqdadır. Beləki təklif artıqlığı formalaşır və nəticədə tələbat qıtlığı olur. Qiymətlərin aşağı düşən zaman əldə kifayət qədər sərbəst vəsait qalır. Əlavə olaraq valyuta emissiya olunur və pul kanalları nəticədə dəyərsiz valyuta ilə aşırıb daşır. Digər halda isə təklif artıqlığını görən bank və başqa maliyyə institutları təklif etdikləri xidmətləri, məhsulları və süni yolla təklif çoxluğunu tənzimləməyə çalışırlar. Və son nəticə olaraq bu dəfə də tələbat çoxluğu yaranır. Qiymətlər kəskin şəkildə artır və sonra bu nəgd vəsaitlərin likvidliyini itirilməsi ilə nəticələnir.

Bu şərait də öz növbəsində ödəniş qabiliyyətliyinin olmaması riskinə gətirib çıxarır. Müasir şəraitdə bank sistemində yaranan son vəziyyəti analiz etsək görürük ki, müflis elan edilən və bağlanmış banklarda əsas səbəb kimi elə ödəmə qabiliyyətinin

itirilməsi əsas götürülmüşdür. Yəni bank öz gəliri vasitəsilə xərclərini maliyyələşdirmək iqtidarında deyilsə artıq onun bir bank kimi fəaliyyət göstərməsi səmərəli hesab edilmir və müflis elan olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bank sistemində əsas məqsəd yalnız öz xərcini ödəyə bilmə deyil, eyni zamanda bankların da öz kapital qoyuluşları, mənfəətliliyi, dividend ödənişləri olmalıdır. Bütün bu əməliyyatları isə bank öz fəaliyyət müddəti ərzində kapitallaşdırma bilməlidir.

Strateji risk, strateji idarəetmədə buraxılmış səhvlər ilə sıx bağlıdır. Bankların öz vəzifə və məqsədlərinin düzgün strategiyasının qurulmaması, bankların aktiv və passivlərinin düzgün formada bölüşdürülməməsi nəticəsində yarana bilən riskdir. Düzgün strategiyanın qurulması hər bir bankın idarə olunmasının yarısı deməkdir. Banklar yalnız bu günkü rəqabət mühitini, sektoru və bazarı öyrənməli deyil, həmçinin tədqiq etməli və gələcək dövr üçün özünün inkişafı və irəliləməsi strategiyasını işləyib hazıramalı, gələcək period üçün plan və proqnozunu tərtib etməlidir.

Bu gün elm və texnikanın inkişafının sürətli baş verməsi dövründə müştərilərə daha müasir, inkişaf etmiş yeni bank xidmətləri təqdim olunur. Beynəlxalq bank sistemlərində mobil və elektron bankçılıq yaranır, yeni kart tətbiqi sistemləri, fransızca, akkreditiv qarantiyalar və fyuçers əməliyyatlarının həcmi genişlənir. Bu isə artıq öz növbəsində banklarda innovativ texnologiyaların tətbiqinə, bankların yeni investisiya sferalarına inteqrasiyasına zərurət yaradır. Banklar öz müştərilərinə yeni xidmət kateqoriyalarını təqdim edə bilmək üçün yeni formada elektron bazalardan, yeni texnika və texnologiyalardan istifadə etməli olur. Bu zaman ən başlıca risk yeni bank məhsulların haqqında düzgün seçim etməkdən ibarətdir ki, bu da bankçılıq sektorunda texnoloji risk kimi xarakterizə olunur.

Nəticə etibarilə bank sistemində yeni texnologiyaların və məhsulların tətbiq olunması riski yaranır. Çünki bank müştəriyə xidməti təklif edən tək maliyyə institutu deyil. Bu gün bankçılıq xidmətlərinin bəzi növlərini təklif edən maliyyə təşkilatları, sığorta agentləri və bank olmayan kredit təşkilatları da fəaliyyət həyata keçirir. Bank müştəriyə

yeni məhsul təklif edərkən əslində bir mənada risk etmiş olur. Çünki bank həmin anda müştərilərdə yeni bank məhsuluna nə qədər maraq yaranacağını, yeni xidmət növünün bazarda nə dərəcədə effektiv olacağını bilmir. Və bütün bunları bilmədən yeni bir texnologiyanın alınmasına, yeni sistem bazalarının qurulmasına xərc çəkir. Düzdür banklar yeni məhsul növünü bazara çıxartmadan əvvəl menecment və marketing sektorları bazarı təhlil edir, yeni məhsula bazarda həqiqətən də tələb və maraq varmı onu araşdırırlar. Lakin yeni məhsulun bazarda özünü doğruldacağı tam dəqiqliyi ilə aydın olmur.

Xarici risk- banklara qarşı xarici risklər kimi təşkil edirlər. Risklərin bu kateqoriyasının bank işinin səmərəliliyinə təsiri böyükdür.

Bu risklərə aşağıdakılar aiddir:

1. bankçılıq fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin uyğunsuzluq riski
2. nüfuzun itirilməsi riski.

Bu gün bank sistemində yaşanan çaxnaşmalar, bəzi bir çox bankların maliyyə likvidliyi qabiliyyətini itirərək müflis elan olunması əhalidə banklara olan etibarın sarsılmasına gətirib çıxarmışdır. Bu bank nüfuzunun itirilməsi riski adlanır. Əhali arasında panika, inamsızlıq yaranır və bəzi bir çox hallarda banklara yerləşdirilmiş əmanətlərin təcili formada banklardan geri götürülməsi prosesi müşahidə edilir. Əhalidə belə bir abuhava yaranır ki, hər bir kəs əmanətini bankda yerləşdirməkdənsə “döşəkaltı” saxlamağa üstünlük verir. Bu vəziyyət də əslində çıxılmaz durumda olan bankçılıq sektorunda vəziyyətin daha da ağırlaşmasına yol açır. Bu problemin qarşısını almaq üçün Mərkəzi Bank ictimaiyyətdə kommersiya banklarının itirilmiş etibarının və nüfuzunun geri qaytarılması üçün bəzi həll konsepsiyaları işləyib hazırlayır. Bu kimi hallarda əhalidə maliyyə savadlılığını artırmaq lazımdır. Çünki ictimaiyyət bəzən iqtisadiyyatda nə yaşandığını anlamaqda çətinlik çəkir, vəziyyəti analiz etmək iqtidarında olmur, ona görə də yaradılmış manipulyasiyalar əsasında düzgün və operativ olmayan qərarlar qəbul edirlər.

II FƏSİL. Bankçılıq sistemində maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi,təşkili əsasları və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi istiqamətləri.

2.1.Banklarda maliyyə sabitliyinin analizi və qiymətləndirilməsi

Banklar bazar iqtisadiyyatına keçid mərhələsində aktualıq qazanmış maliyyə institutlarından biridir.Tədavül sferasında fəaliyyət göstərən banklar, mühüm vəzifələr həyata keçirir və o xalq təsərrüfatının sahələrinin, o cümlədən təkrar istehsal prosesin inkişaf etdirilməsində əvəzedilməz əhəmiyyətə malikdir.Belə demək mümkündürsə,bankların rolundan təcrid olunmuş şəkildə iqtisadiyyatı təsəvvür etmək olmaz.Çünki banklar iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə kömək etmək məqsədilə öz məhsullarını maliyyə bazarlarına çıxardaraq onları inkişaf etdirir.Bankların iqtisadiyyatdakı yeri və rolu maliyyə tarazlığı siyasəti, ölkədə aparılan pul siyasəti, iqtisadiyyatda pul vahidinin sabitləşdirilməsi eyni zamanda pul kütləsinin istehlak tələblərinə uyğunlaşdırılmasında müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Bazar iqtisadiyyatı bu gün elə bir mühit meydana gətirmişdir ki,bank fəaliyyətində dünya valyuta bazarlarında məzənnə dəyişiklikləri, daima bank fəaliyyətində yenilik,"valyutalar arasındakı soyuq müharibə" gözlənilmədən böyük risklərə və nəticələrə yol açır.Bu səbəbdən də bankların maliyyə sabitliyi həm dövlət maliyyəsinin strukturuna həm də bankın öz fəaliyyətinə ciddi təsir dairəsi formalaşdırır.Bankların hal-hazırda əsas hədəfi aktiv əməliyyatların həcmi artırılması, cəlb edilən vəsaitlərin əsas olaraq da depozit mənbələrinin sağlamlaşdırılması və artırılması,bankların aktivlərinin likvidlik həcmi yüksəldilməsi,bankın maliyyə dayanıqlılığının möhkəmləndirilməsi və təmin edilməsi olmalıdır.Ölkəmizin iqtisadiyyatı neft sənayesi üzərinə inşa olunduğundan dünya bazarlarında neftin qiymətindəki istənilən kiçik birtərəddüd belə sözsüz ki, milli pul vahidinin dəyərində təsiri göstərir.Banklarda ciddi likvidlik probleminin

yanarınma səbəbləri kimi milli valyutanın dəyərdən düşməsi, bankda olan cəlb edilmiş depozitlərin geri çəkilməsi və s. qeyd edə bilərik.

Yaranmış bu kimi problemlərin həll etmək və bank fəaliyyətini inkişaf elətdirmək üçün banklarda proqnozlaşdırma, bank fəaliyyətinin təkmilləşdirməsi, risklərin idarə edilməsi, kimi departamentlər fəaliyyət göstərir ki, bu departamentlərin yaradılmasında əsas məqsəd banklarda riskləri qabacadan müəyyənləşdirmək və həmin risklərə qarşı tədbirlər həyata keçirib bank dayanıqlılığını möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Banklarda rentabellik və mənfəət göstəriciləri daima diqqət mərkəzində saxlanılmalı, tərtib edilmiş aylıq, rüblük, illik zərər və mənfəət hesabatlarında bütün göstəricilər əks olunmalıdır. Rentabelliği və mənfəəti və yüksəldmək üçün banklar daima risklərini qiymətləndirməli, proqnozlaşdırmalı, bazar iqtisadiyyatında düzgün təhlil apararaq daim valyuta bazarını öyrənməli və uzaqgörən marketing siyasəti aparmalıdır.

Banklarda maliyyə sabitliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində aparılan təhlillərin nəticəsi olaraq modern bazar iqtisadiyyatı şəraitində var olan problemlərin həll olunması üçün aşağıdakı təklifləri təqdim edirəm:

1. Keçid dövründə fəaliyyətini həyata keçirən müəssisələr üçün kredit bazarında faiz dərəcələrinin yüksək həddə olması böyük problemlər yaratdığından həmin müəssisələr kreditə çox maraq göstərmirlər. Məlumdur ki, bankların bu gün gəlirinin mühüm hissəsini kredit sferası təşkil etməkdədir. Bu səbəbdən kreditə maraq zəifləyəndə eyni zamanda həm müəssisələrin təkrar istehsalı maliyyələşdirilmək məqsədilə kredit kimi mənbədən məhrum olurlar həmdə bank sektorunun gəlirlərinin artım səviyyəsi zəifləyir. Bu səbəbdən maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi üçün faizlərin aşağı salınması məqsədə uyğundur..

2. Uzun müddətli depozit cəlb etmək banklar üçün daha prioritet məsələ olmalıdır. Cəlb olunmuş depozit bu müddət ərzində bankın sərəncamında olur və bank uzun müddət müvafiq istiqamət üzrə sərəncamında olan həmin vəsaitdən

istifadə edə bilir. Banklarda maliyyə vəziyyətinin stabilliyinin təmin edilməsi üçün banklar daima risk göstəricilərinin təhlilini aparmalı, xərclərini və gəlirlərini daha dəqiq proqnozlaşdırmalıdırlar. Banklar yüksək likvidliyə malik aktivlərə sahib olmağa çalışmalı, ehtiyac yarandığı təqdirdə aktivləri nəğd pula çevirmə qabiliyyətini itirməməlidirlər.

3. Təəssüf ki, kommersiya bankları daha kiçik biznesə maraq göstərmir, böyük korporativ subyektlərlə işləməyə üstün tuturlar. Lakin hal hazırda respublikamızda kommersiya banklarının əksər hissəsi kifayət qədər sərbəst vəsaitə malik deyillər. Bu səbəbdən respublika iqtisadiyyatının inkişafının təmin edilməsi üçün kiçik sahibkarlığın inkişafının zəruriliyini nəzərə alaraq, kommersiya bankları orta və kiçik biznesə marağı artırmalıdırlar.

4. Kommersiya bankları gəlir mənbələrini çoxaltmaq üçün reallaşdırdığı əməliyyatların çeşidi artırılmalıdır.

Məsələn, əməliyyatların reallaşdırılma proseduru mürəkkəb olması və kifayət qədər təbliğ olunmaması ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycan respublikasında bank müştəriləri françayzing, faktoring, trast, əməliyyatlarından demək olar ki məhrumdurlar və ya bu barədə məlumatlı olsalarda, maraq göstərmirlər, əksər müştərilər ümumiyyətlə bu növdə əməliyyatların mümkünlüyündən belə məlumatsızdırlar.

5. Banklarda çalışan və fəaliyyət göstərən kadrların təhsilinin təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət göstərməlidir. Belə ki, dövlət və ya özəl qurumlar həmin kadrların dünya universitetlərində bilik və bacarıqlarının artırılması, eyni zamanda ixtisas artırma kurslarına göndərilmələri, onların qabaqcıl ölkələrdə təcrübə keçmələri üçün vəsait ayırmalıdırlar. Bu maliyyə vəsaitini ayırmağa imkanı olmayan banklarda isə yaxşı olar ki, davamlı olaraq xarici mütəxəssislərin rəhbərliyi altında iclaslar, təlimlər, treyninqlər, təşkil edilsin.

6. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində banklar aktiv əməliyyatlarının həyata keçirilməsinin

elə optimal üsullarını seçməlidirlər ki, həmin əməliyyatlardan banklar faydalana bilsin. Hər bir bank səfərbər etdiyi maliyyə resurslarından elə yararlanmalıdır ki, həm öz gəlirlərini artıra bilsin, həm öz öhdəliklərini ödəyə bilsinlər, eyni zamanda digər fəaliyyət sferalarının inkişafına maliyyə dəstəyi göstərməlidir.

Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, son illər respublikamızda bank sisteminin inkişafı sahəsində görülən tədbirlər nəticəsində bankların kapitalı və aktivləri yüksək tempdə artmış, resurslar bazası isə xeyli genişlənmişdir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkənin bank sisteminin təkamülündə baş verən müsbət meyillər bankların kapitallaşma səviyyəsinin artmasına, göstərdikləri bank xidmətlərinin və əməliyyat növlərinin, bank məhsullarının genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Nəticə olaraq respublika iqtisadiyyatında bankların rolu və yeri nəzərə çarpacaq formada xeyli artım göstərmişdir.

Kredit əməliyyatları bank əməliyyatlarının içərisində əsas yeri tutur. İstehlak kreditlərinin həcmnin kəskin artışı, bankların kredit əməliyyatlarının inkişafında mühüm meyl kimi özünü göstərmişdir. Belə ki, kommersiya banklarının maliyyə hesabatları onu göstərir ki, fiziki şəxslərə hesablanmış kreditlərin səviyyəsi 2004-cü ildə 81,7% yüksəlib 274,4 mln. Manat məbləğində təşkil etmişdir. 2005-ci ildə isə bu rəqəm artaraq 44,7% olub və 369,5 mln. Manat məbləğində təşkil edib. Qeyd edilənlərdən göründüyü üzrə, son vaxtlar əhaliyə verilən kreditlər bank xidmətlərinin mühüm hissəsinə çevrilmişdir. Son vaxtlar bank sisteminin inkişafının digər mühüm yönlərindən biri də xidmət sektoru və ticarət sahəsi ilə əlaqələrin xeyli güclənməsidir. Beləki banklar tərəfindən real sektorun inkişafına yönləndirilmiş kreditlərin həcmi də son zamanlar kifayət qədər çoxalmışdır.

Məlum olduğu üzrə, bankların sektorunun və bütövlükdə maliyyə sisteminin əsasını bankların likvidlik səviyyəsi yəni onların hansı səviyyədə ödəmə qabiliyyətinə malik olması sayılır. Likvidlik dedikdə bankın öz öhdəliklərini pula çevirmə qabiliyyətini təmin etmək başa düşülür. İqtisadi ədəbiyyatda likvidlik anlayışına fərqli

yanaşmalar mövcuddur. Bankın maliyyə stabilliyinin pul axınlarının likvidliyi və onların yerləşdirilməsi, maksimum gəlir eldə edilməsi və gəlirliliyin idarəedilməsi ilə qarşılıqlı əlaqəyə malikdir. Beynəlxalq təcrübədə bankın maliyyə sabitliyinin idarəedilməsi haqqında dörd nəzəriyyə mövcuddur: kommersiya borcu, passivlərin idarəedilməsi, yerləşdirmə, gözlənilən gəlir. Bazar iqtisadiyyatı şərtlərində bankların maliyyə sabitliyinin idarəedilməsi aşağıdakıları şərtləri tələb edir: öhdəliklərin sistemli qiymətləndirilməsi, pulun hərəkəti, maliyyələşdirmə mənbələrinin müəyyən edilməsi, risklərin diversifikasiyasını.

Bankın maliyyə vəziyyətini sabit saxlamaq və normallaşdırmaq məqsədilə qəbul edilmiş qərarların əsaslandırılması üçün bu meyarların təhlili vacib əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, cəlb edilmiş vəsaitlərin və verilmiş kreditlərin nisbətində təhlili bankın kredit siyasətini xarakterizə edir. Müasir iqtisadi şəraitdə bankın maliyyə durumunun möhkəmləndirilməsi üzrə aktiv və passiv ehtiyatlarının strateji idarəedilməsinin likvidli aktivlərin və cəlb edilmiş passivlərin uyğunlaşmasını tələb edir. Aktivlərin və passivlərin səmərəli idarə olunması üsulu pul resurslarının təhlil olunmasına, eyni zamanda məcmu tələb və təklifin analizinə əsaslanır. Belə ki bu da öz növbəsində ölkədə siyasi və iqtisadi vəziyyətdən, iqtisadi inkişafın vəziyyətindən, bankların bəzi iri müştərilərinin maliyyə durumundan və inkişafından ciddi şəkildə asılıdır. Banklar inkişaf planının strategiyasını işləyib hazırlayarkən aşağıdakıları nəzərə alınmalıdır:

- əhalinin gəlirləri
- ölkənin iqtisadi -sosial inkişaf vəziyyəti
- maliyyə bazarındakı mümkün dəyişiklikləri.

Əminliklə qeyd edilə bilər ki, bankın maliyyə stabilliyini onun kapitallaşma səviyyəsi, likvidliyi və mənfəətliliyi müəyyən edir. Bankın aktiv əməliyyatlarının artırılmasının əsasını bankın xüsusi kapitalı təşkil edir. O, bankın maliyyə sabitliyinə və mənfəətliliyinə, iqtisadiyyatın mühüm sahələrinin kreditləşdirilməsinin investisiya potensialına təminat verir.

Kapitalın artırılmasının mənbəyi nədir? Kapitalın artım mənbələri dedikdə bankın ehtiyatları, ötən ildən olan bölüşdürülməmiş mənfəət, əlavə olaraq emissiya edilmiş qiymətli kağızların yerləşdirilməsi nəzərdə tutula bilər. Bankın qazandığı mənfəət nə qədər çox olarsa, o zaman kapitallaşması da o qədər yüksək səviyyədə olur. Kapitalın artımının digər mənbələri isə açıq bazar əməliyyatları və bank idarələrinin emissiya fəaliyyətidir.

Ölkəmizdə iqtisadi reformların uğurla həyata keçirilməsi üçün aşağıda qeyd olunan problemlər öz həllini tapmalıdır:

1. bank sektorunun sabitliyinin təmin edilməsi, həmçinin banklarda likvidliyin səmərəli idarəedilməsi;
2. milli valyutanın mövqeyinin bərkidilməsi, digər dönerli valyutalara müqayisədə valyutanın dəyərinin qorunub saxlanması;
3. daxili resurslardan maksimum səviyyədə istifadə edilməsi, xarici borcların minimal səviyyədə meyl etmə;
4. bankçılıq sahəsinin real iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsinə yönləndirilməsi, digər inkişaf etməmiş istehsal sahələrini inkişafını təmin etmək və həmin sahələrə maraq yaratmaq üçün aşağı faiz dərəcəsi ilə və güzəştli kreditlərin təklif edilməsi.

Bankların mövqeyinin möhkəmləndirilməsi vasitəsilə bankçılıq sistemində inamın artırılması və bank sisteminin tənzimlənməsi yolu ilə onların fəaliyyət səmərəliliyinin qaldırılması vacibdir.

Həmçinin bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi alətləri dövlətin pul-kredit siyasətinin alətləri kimi qəbul edilir. Ölkədə bank sektorunun tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasının formalaşdırılmasının təəssüflər olsun ki hələ müəyyən bir səviyyədə nail olunmuşdur. Diqqəti cəlb edən məsələlərdən bəziləri onlardır ki, gələcəkdə bank sisteminin sabilliyini təmin etmək və investorların inamını artırmaq məqsədilə bankçılıq sisteminin tənzimlənməsinə dair adekvat pul - kredit siyasətinin və çevik strategiyanın həyata keçirilməsi zəruridir.

Çağdaş bazar iqtisadiyyatı dövründə bankçılıq sisteminin sabitliyinin möhkəmləndirilməsi və bankçılıq sisteminə olan etibarı yüksəltmək məqsədilə daxili resursların cəlb edilməsi üstünlük təşkil etməlidir. Ölkədəki ümumi iqtisadi və siyasi vəziyyət bu gün bank əməliyyatlarının inkişafına və bankçılıq sisteminin uğurlu fəaliyyətinə şərait yaradır, bankçılıq fəaliyyətinin stabil iqtisadi əsasını təmin edir, xarici və yerli investorların banklara inamını gücləndirir. Məlum olduğu kimi, zəruri şərtlər olmadan banklar əməliyyatlarının rentabelliyinə və mənfəətliliyinə nail olmağa, depozit bazası yaratmağa, öz aktivlərinin keyfiyyətini və dəyərini yüksəltməyə qadir deyil. Beləliklə, bankçılıq sisteminin maliyyə sabitliyinin idarə olunması həm bütün mümkün risklərin idarə edilməsi ilə həm də gəlirliliyin idarə edilməsi ilə qarşılıqlı əlaqəlidir. Gələcəkdə respublikanın iqtisadi artım göstəricilərinin yüksəlməsi və maliyyələşdirilməsi, daxili əmanətin və sərmayə yatırımlarının vəziyyətindən asılı olacaqdır.

Onu da qeyd edim ki, qiymətli kağızlara sərmayə qoymaqla investisiya siyasətinin reallaşdırılması sahəsində kommersiya banklarının investisiya fəaliyyətinin yüksəldilməsi üçün, yuxarıda göstərilən nüanslarla yanaşı, aşağıdakı halları da nəzərə almaq lazımdır. Burada əsas məqsədlərdən biri istiqrazlara, səhmlərə, və digər qiymətli kağızlara qoyuluşların, investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsini həyata keçirmək üçün vəsaitlərin cəlb olunması hesab olunur. Qiymətli kağızlar əsasən də istiqrazlar və səhm qiymətli kağızları üzrə dövlət zamanətləri sisteminin inkişaf etdirilməsi olduqca vacibdir.

Bankçılıq sektorunda maliyyə sabitliyi rentabellik və mənfəətlə müəyyən edilir.

Bank sektorunun gəlirliliyi haqqında izah vermək üçün 2014-cü ilin nəticələrinə nəzər yetirək. 2014-cü ilin göstəricilərində bank sektorunda xalis mənfəət 370.5 mln. manat tutarında təşkil etmişdir.

Bu da əvvəlki il ilə müqayisədə 38% yüksəkdir. 2011-2014-cü illərdə mənfəətlə işləyən banklar və onların bankçılıq sektorunda payı fasiləsiz olaraq çoxalmışdır. Bu dövrdə

rentabelliklə və mənfəətlə fəaliyyət göstərən bankların sayı 30-dan 35-ə yüksəlmiş və onların bankçılıq sektorundakı payı 47%-dən 96%-dək yüksəlmişdir.

2011-2014-cü illər arasındamənfəət əldə edə bilməyən yeni zərər edən bankların zərərlik göstəricisi isə azalmış və 4.80 mln. manat təşkil etmişdir. Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, bu göstərici 2011-cı ildə 322.5 mln. manat təşkil etmişdir. Kommersiya banklarının gəlirlilik göstəricilərində xeyli irəliləyişə nail olunmuşdur. Beləliklə, 2014-cü ildə ROA 0.2 f.b. artım göstərmiş və 1.7%-ə çatmışdır, ROE isə 0.1 f.b. azalmış və nəticədə 11.6% olmuşdur. (Qrafik 1).

Qrafik 1. Bank sektorunda mənfəətlilik

Hesab etsək ki, ümumiyyətlə bankçılıq sektorunu götürdükdə rentabellik və mənfəət 2014-cü ildə müsbət yönümlü olsa da mənfəətin artım sürəti ötən il ərzində nəzərə cəpacaq dərəcədə azalmışdır. Bir yandan iqtisadi fəallığın sıçrayışlı artım tipindən sabit artım fazasına keçməsi, eyni zamanda Mərkəzi Bank tərəfindən bank aktivlərinin qruplara bölünməsi və ehtiyatlanma tələblərinin sərtləşdirilməsi, nəzarət mexanizminin güclənməsi və mümkün zərərlərin ödənilməsi baxımından zəruri olan resursların artırılmasını dəstəkləmişdir.

2013-cü il etibarlı ilə bankçılıq sektorunun fəaliyyətinin maliyyə nəticələri ümumi nisbətdə qənaətbəxş olmuşdur. 2013-cü ildə bankların vergi ödənişi edilməmiş əldə olunmuş mənfəət 341,2 mln. manat təşkil etmiş, vergilər ödənildikdən sonra isə mənfəətin ötən ilə nisbətdə 2 dəfə çox olaraq 267,6 mln. manat dəyərində təşkil etmişdir. Kommersiya banklarının 91%-i həmin qeyd olunan illə 272,3 mln. manat məbləğində əks olunmuşdur.

Cədvəl.1.

Mənfəət strukturu göstəriciləri, mlnmanat

	2010	2011	2012	2013
Xalis faizmənfəəti	504	5013	597	829
Xalis qeyri-faizmənfəəti	-180	-217	-269	-317
Aktivlər üzrə mümkünzərərin ödənilməsi üçün	-160	-184	-157	300
Vergi ödənilənədəkmənfəət	140	-152	170	341

Cari ili zərərlə yekunlaşdıran kommersiya bankları bütövlükdə bank sisteminin aktivlərinin cəmi 0,8% təşkil etmişlər. Faiz vasitəsilə gəlirlər ötən illə qarşılaşdırıldıqda 30,1% artıb və 1646,9 mln. manata yaxınlaşmışdır. Kommersiya banklarının ümumi gəlirləri isə 2089,5 mln. manat həcmində özünü göstərmişdir ki, bu da öz ələxsus 2012-ci ilin rəqəmlərindən 464,4 mln. manat yəni 22,2% çoxdur. 2013-cü ildə bütün faiz gəlirləri göstəricilərinin ümumilikdə gəlirlərdə xüsusi həcmi artaraq 78,8% şəklində formalaşmışdır. Faiz xərc göstəricilərini isə ötən illə müqayisəli təhlil etsək görərik ki, 23,7% artım olmuş və 817,6 mln. manat olmuşdur. 2013-cü ildə bank aktivlərinin gəlirliliyi 1,5%, kapitalın gəlirliliyi 11,7% təşkil edib. 2013-cü ildə ilk yarımmili bank sektoru 162,28 milyon manat gəlirlə yekunlaşdırmışdır. Azərbaycanda bankçılıq sahəsində fəaliyyət göstərən 43 bankdan 3-ü zərərlə və qalan 40-ı mənfəətlə işləyib. Hərçənd ki, 2012-ci ildə zərərlə fəaliyyət göstərən bankların sayı 8 olmuşdur. İlk yarım ildə bank sektorunun mənfəətlə fəaliyyət göstərmiş banklara görə ümumi mənfəət

168.03 milyon manat qeydə alınmış, ziyanla işləyən banklara görə zərəri isə 5,75 milyon manat təşkil edib. Son bir ildə ölkəmizin bank sektorunda zərər göstəriciləri 17 dəfə azalmış, mənfəət göstəriciləri isə əksinə 16 dəfə artmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, son 10 il ərzində ölkəmizin bankçılıq sektorunda maksimum mənfəət 2009-cu ildə əldə edilib, və mənfəətin göstəricilərinin ümumi məbləği 252,98 milyon manat təşkil etmişdir. Ən böyük zərər göstəricisi isə 2011-ci ildə olmuş və zərər göstəricilərinin həcmi 158.99 milyon manat olmuşdur. 2012-ci ildə isə kommersiya banklarının qazandığı mənfəət 130,01 milyon manat təşkil etmişdir.

Hesabata göstəricilərinə əsasən, 36 kommersiya bankı üzrə mənfəət həcmi 393,63 milyon manat, 6 kommersiya bankı üzrə zərər isə 32,26 milyon manat təşkil edib. Bu da bank sisteminə şərait yaratmışdır ki, 361,37 milyon manat xalis mənfəət qazansın.

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində kommersiya banklarının mənfəətinin artımı aktivlərin keyfiyyətinin yaxşılaşması və kredit aktivliyinin canlanması ilə sıx əlaqəlidir.

Beləki, keçən il ilə müqayisədə resursların formalaşmasına istiqamətləndirilən vəsaitlərin azalması və faiz gəlirlərinin artımı mənfəəti artırır. Son dövrlərdə banklarda problemlə kreditlərin kəmiyyətinin artması nəticəsində kommersiya bankları problemlə kreditlərlə əlaqədar banka dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq, özlərini sığortalamaq üçün kredit faizlərini qaldırdılar və daha çox istehlak kreditlərinə meyl göstərməyə başladılar. Həmçinin bu dövrdə qeyri-faiz gəlirləri kəskin sürətdə azalma göstərdi. Mənfəətin artmasının əsas səbəblərindən biri isə kommersiya banklarında istehlak kreditlərinin səviyyəsinin artması olmuşdur. Hərçənd ümumi kredit balansında verilən kreditlərin 37 faizi məhz istehlak kreditləri təşkil edir. Getdikcə də onların payı durmadan yüksəlmə göstərir. Bununla da artıq banklar uzunmüddətli kreditləri təxirə salıb, istehlak kreditləri verməyə başlayırlar. Lakin istehlak kreditlərinin əməliyyatına çəkilən xərclər daha çox olduğundan kommersiya bankları faiz dərəcələrini də artırmaq məcburiyyətində qalırlar. İstehlak kreditlərinin faiz dərəcələrini yüksəltməklə isə onlar daha çox gəlir əldə edirlər. Hazırda kommersiya banklarının faiz dərəcələrini artırması

ilə əhalinin kreditə yenə də tələbatının olacağı bank fəaliyyətində danılmaz bir fakt olaraq qalır. Beləliklə bank sektorunda mənfəət göstəricilərinin əvvəlki illərlə müqayisədə artmasının səbəbi bankların faiz dərəcələrini artırmasıdır.

Cədvəl 2.

Bank sektorunda maliyyə nəticələri (mln manat)

Zaman aralığı	Mənfəətə fəaliyyət göstərən bankların sayı	Bank sektorunun ümumi mənfəəti (mənfəətlə çalışan banklar)	Zərərli fəaliyyət göstərən bankların sayı	Bank sektorunun ümumi zərərləri (zərərli işləyən bankların ümumi zərəri)	Bankların yekun mənfəəti (+) və ya ziyan göstəriciləri
01.11.2013	38	299,29	5	-13,54	285,75
01.11.2014	38	393,63	8	-32,26	361,37

Cədvəldən aydın göründüyü üzrə, 2014-cü ildə bank sisteminin dayanıqlığı və sabitliyi təmin olunub. Bank sektorda şaxələnmə və iqtisadi artım prosesləri inkişaf göstərilib. Kommersiya banklarının yenidən maliyyələşdirilməsi prosesi davam etdirilib. 2014-cü ildə bank sisteminin aktiv göstəriciləri 21% artıb. Bank kreditlərinin verilməsi faizi isə 18% artıb ki, bunun da nəzdində uzunmüddətli kreditlər 19% artım göstərmişdir. 2014-cü ildə biznes sahələrinə kreditlərin verilməsi prosesinin böyüdülməsi davam etdirilib. Biznes sahələrinə ayrılan kreditlərin ümumi kredit portfelində həcmi 73% dərəcəsində olmuşdur. Biznesə ayrılan kreditlərin ümumi çəkisi 18%, eyni zamanda sənaye sahələrinə ayrılan kreditlərin çəkisi 36% artım göstərilib. Regionların inkişafına yatırılmış kredit qoyuluşlarında da artım hiss olunur, 2013-cü illə müqayisədə bu rəqəm 39% artmışdır.

2017-ci ildə böyük maliyyə risklərinin azaldılması məqsədilə istehlak kreditlərinin ümumi çəkisinin artımı Mərkəzi Bank tərəfindən ciddi şəkildə tənzimlənmişdir. Bunun

məntiqi davamı olaraq, istehlak kreditlərinin artım göstəriciləri keçən il ilə müqayisədə 1.9 dəfə azalaraq 19%-ə enib.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünya iqtisadi konyukturasının böhranlı vəziyyəti şəraitində heç də bütün maliyyə institutları maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmiş sayıla bilməzlər. Qlobal maliyyə böhranlarının iqtisadiyyata və maliyyə bazarlarına yaratdığı ən önəmli zərərlərdən biridə dünya ölkələrində investisiya qoyuluşlarının ciddi zəifləməsidir. Beləki, dünyanın bir sıra ölkələrində baş vermiş maliyyə böhranı bəzi ölkələrdə milli pul vahidinin ABŞ dollarına qarşı dəyərsizləşməsinə, fond bazarlarında vəziyyətin ağırlaşmasına, bankların tədiyyə balanslarının kəskinləşməsinə gətirib çıxardı. Maliyyə böhranından xilas olmağın əsas yolu isə maliyyə sabitliyinin və maliyyə intizamının yaradılması, milli pul vahidinin dəyərinin qorunması, inflyasiya nəzarətdə saxlanıla biləcək həddə tutulmasıdır. Bütün bu tədbirlər üçün isə pul-kredit siyasətinin yenidən nəzərdən keçirilməsi, müasir bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun hala gətirilməsi və intizamlı formaya salmaq vacibdir. Ölkənin pul-kredit siyasəti tələb və təklifə, iqtisadi artıma, inflyasiyaya, məşğulluğa, qiymətə, tədiyyə balansının tənzimlənməsini təsirini özündə göstərir. Bu siyasətin əsas məqsədi milli valyutanın dəyərinin qorunmasından, kredit verilməsindən, pulun emissiyası və tədavülündən, qiymətlərin sabit saxlanılmasından, eyni zamanda inflyasiya ilə mübarizə aparılmasıdır..

Müasir bazar iqtisadiyyatına keçid mərhələsində pul-kredit siyasətinin aşağıdakı funksiyaları var: pul tədavülünün stabilliyinin qorunub-saxlanılması, qiymətlərin sabitləşdirilməsi, daxili və xarici bazarda milli pul vahidinin məzənnəsinin və alıcılıq qabiliyyətinin stabilləşdirilməsi, inflyasiyaya nəzarət olunması və təsirinin zəifləşdirilməsi, bank sistemində tələb və təklifin tənzimlənməsi və s. Böhran yaranan beynəlxalq miqyaslı iqtisadi böhranın respublikamızın iqtisadiyyatına təsirinin ən azı endirmək oldu. Bu məqsədlə iqtisadi artımın inkişafına, maliyyə stabilliyinin qorunub

saxlanılmasına, bankçılıq sistemində likvidliyin təmin edilməsinə və maliyyə sabitliyi yaratmaq üçün əhəmiyyətli olan bankların fəaliyyət göstərməsinin maliyyələşdirilməsinə və dəstəklənməsinə istiqamətləndirildi.

Əlbəttə ki, böhranı əvvəlcədən duymaq qabaqcadan görərək bir sıra böhran xilasedici və qabaqlayıcı tədbirlər toplusu işləyib hazırlamaq mümkündür. Bu əməliyyat maliyyə immunizasiyası adlanır. Ölkəmizdə Mərkəzi Bankın böhrandan öncə yerinə yetirdiyi maliyyə immunizasiyası tədbirləri planı sayəsində bank sektoru global böhranı hazırlıqlı qarşıladı, respublikada maliyyə sabitliyi nisbətən qorundu. Respublikada maliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün bəzi tənzimləyici tədbirlər həyata keçirildi ki, bu tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

- Mərkəzi Bank tərəfindən bank aktivlərinin risli və yüksək artma templərinin məhdudlaşdırılması;
- Ölkədə xarici borc göstərcilərinin çəkisinin tənzimlənməsi sisteminin tətbiqi və region ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanda xarici borcların həcmi bank öhdəliklərinin cəmi 20%-i səviyyəsində saxlanılması;
- Respublikada kapitallaşmanın və maliyyə ehtiyatlarının səviyyəsinin əhəmiyyətli surətdə artırılması,
- bu görülmə tədbirlər nəticəsində ölkəmizdə bank sektoru global böhranı yüksək maliyyə ehtiyatlanması, adekvat kapitallaşma səviyyəsi və yüksək likvidlik göstəriciləri ilə qarşıladı;
- likvidlik göstəricilərinin artırılması, likvidlik mövqeyinin idarəetməyə alınması, xarici borc yükünün yenidən maliyyələşdirilməsi .
- risklərin idarə olunması və tənzimlənməsi, struktur dəyişikliyi aparılması;
- qorunan əmanətlərin 30 min manat məbləğinə qədər çatdırılması;

Qeyd etdiyimiz bu antiböhran xilasetmə tədbirləri və proqramı nəticəsində bank sisteminin maliyyə dayanıqlılığı, dözümlülüyü və bank likvidliyi daha da möhkəmləndi. Mərkəzi Bankın tətbiq etmiş olduğu sərt pul və məzənnə siyasəti

respublikamızda iqtisadi artımın yüksək tempinə nail olmağa, maliyyə sabilliyinin qorunmasına, inflyasiyanın qarşısının alınmasına, milli valyutamız olan manatın dəyərinin sabilliyinə təsir göstərdi.

Tətbiq edilən bütün bu siyasətlər və strategiyaların nəticəsində bank sistemində maliyyə dözümlülyünisbətən təmin olundu, bankların aktivlərinin keyfiyyət göstəriciləri qorunub-saxlanılmağa səy göstərildi.

2.2. Əmanətlərin sığortalanması fondunun maliyyə sabitliyinin təmin olunmasında rolu

Əmanət sığortalanması sistemi nə deməkdir? Bu sistem bankların qeyri-sabitlik və maliyyə böhranları zamanı müştərilərin kommersiya banklarından əmanətlərini geri almalarının qarşısını almaq üçün dövlət tərəfindən hazırlanmış bir tədbirlər sistemidir. 11 fevral 2007-cı ildən tarixindən bu yana respublikamızda “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Qanun qüvvədədir. 08 may 2009-cu il tarixdə Milli məclis bu qanuna əlavə və dəyişikliklər etdi və mühafizə olunan əmanətlərin illik faiz dərəcəsinin yuxarı həddinin müəyyənləşdirilməsinin Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi uçot dərəcəsinə asılı olması aradan qaldırıldı. Qüvvədə olan edilmiş Qanuna əsasən müəyyənləşdirilmiş illik % dərəcəsinin yuxarı həddini Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı ilə razılaşdırma əsasında Əmanətlərin Sığortalanması Fondunun Himayəçilik Şurası müəyyənləşdirir.

Həmin qanun əsasında Azərbaycan Respublikasında fəaliyyətini həyata keçirən banklarda fiziki şəxslərin əmanətlərinin icbari sığortalanması mexanizminin fəaliyyəti və yaradılması, həmçinin əmanətlər üzrə kompensasiya ödənilməsi qaydaları müəyyən olunur. Əmanətlərin sığorta olunması sisteminin məqsədi əmanətçilərin bank sistemlərinə olan etimadının gücləndirilməsindən ibarətdir..

Həmçinin əmanətlərin sığortalanması sisteminin yığım sahiblərinin əmanətlərini ani olaraq və cəm halda kommersiya banklarından geri çəkmələri şəraitində bu sektorda baş verə biləcək böhranların da qarşısını alır və ya yarana biləcək mənfi təsirlərin ən aza endirilməsində əvəzsiz xidmət nümayiş etdirir.

Əmanət Sığorta Sisteminin təkmilləşdirilməsi və gələcək inkişafı əhali arasında bank sistemə olan itirilmiş nüfuzun geri qaytarılmasında, bank sektoruna olan inamının yüksəlməsinə, əmanətlərin bank sektorundan sistem kənarına çıxarılmasının və ya kənardə qalmasının qarşısının alınmasında yəni cəlb edilmiş əmanətlərin bankçılıq fəaliyyətində likvidliyin təmin olunması üçün istifadə olunmasında, eyni zamanda

əmanətlərini ani və məcmu formasında kommersiya banklarından geri götürülməsinin qarşısını alınmasında, əmanətlərin götürülməsi anında isə bu sistemdə baş verə biləcək böhran hallarının da qarşısının alınmasında əhəmiyyətli rol oynayacaq. Əmanət Fondun fəaliyyət göstərdiyi andan etibarən Fondun üzvü olan kommersiya banklarında 15 % dərəcəsi ilə və həmin bu faiz dərəcəsi həddində əmanətlər qoyulmuş əmanətçilərin əmanətləri mühafizə olunan əmanətlər hesab olunur. Yerləşdirilmiş bütün bu əmanətlər Fond tərəfindən qorunur və sığortalanır.

Əmanətlərin sığorta olunması Qanununa edilmiş dəyişikliyə görə ölkəmizdə əmanətlərin kompensasiya edilməsinin maksimum hədd məbləği 30 min manatdır. Belə ki, əmanətçilər banklara əmanət yerləşdirdikdə əmanətlərin sığorta olunması üçün banka hər hansı bir əlavə ödəniş etmərlər, əmanətlərin sığorta olunması üçün lazım olan sığorta haqları banklar tərəfindən ödənilir. Əmanətçilər bankda istənilən bir sığorta hadisəsi baş verərsə, sığortalanmış əmanətin 100% həcmində və maksimum 30 min manat dəyərində kompensasiya ala bilirlər. Kompensasiya məbləği üçün onu da deyə bilərik ki, kompensasiya məbləğinin 30 min həddinə yüksəldilməsi MDB ölkələri içərisində ən yuxarı göstəricidir ki, bu da bizim respublikamızdadır. Əmanətlərin sığorta olunması haqqında qanuna dəyişikliyə müvafiq olaraq ölkəmizdə sığorta olunmuş əmanətlərin 6 min manat məbləğindən 30 min manata çatdırılmışdır. Bu tədbir öz növbəsində kommersiya banklarına əhali arasında itirilmiş inamlarının geri qaytarılmasına, maliyyə savadlılığına və banklara etimadın daha da möhkəmlənməsinə səbəb olub. Nəticə etibarilə banklara əmanətlərin cəlb edilməsi gücləndi, artıq əhali pul vəsaitlərini evlərində yox banklarda saxlamağa başladı. O cümlədən kommersiya banklarında cəlb edilmiş əmanətlər sayəsində likvidlik təmin olundu, bankların dayanıqlılığı nisbətən də olsa möhkəmləndirildi və bankların maliyyə imuniteti bərpa olundu.

Səmərəli maliyyə siyasəti nəticəsində milli valyutanın sabitliyinin qorunması, inflyasiyanın nisbətən minimum səviyyədə saxlanılmasına, iqtisadi inkişafın təmin edilməsinə nail olundu.

01.01.2012-ci ildə Azərbaycanın ümumilikdə bank sektoru üzrə kapitalın qənaət bəxşliyi çəkisi 16,3% təşkil etmişdir.

Bankçılıq sektorunda sabitliyin və dayanıqlığın qorunması, sektorun sağlam və tarazlı inkişafı, bank aktivliyinin optimallaşması, maliyyə sabilliyi siyasətinin əsas istiqamətləridir.

2.3.Maliyyə sabitliyinin təhlil edilməsi və inkişaf aspektləri.Bankçılıq fəaliyyətinə nəzarət

Son dövrlərdə yalnız bankçılıq sektorunda deyil bütövlükdə maliyyə bazarlarında yaranan qeyri-stabillik, inflyasiyalar ,maliyyə böhranları,səmərəsiz monetar siyasətləri bütün dünya ölkələrində bankçılıq fəaliyyətini tənzimləmək,baş verə biləcək böhranları əvvəlcədən təyin edə bilmək və onun maliyyə sabitliyinə, bank sektoruna təsirini minimuma endirmək üçün bank sistemində nəzarət mexanizminin yaradılmasını və nəzarət modellərinin tətbiqinin zəruriliyi yaranmışdır. Bu sistemlərin müxtəlif ölkələr üzrə fərqlərinin mövcud olmasına baxmayaraq, bu modellərin hamısı müvafiq olaraq aşağıdakı əsas məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəlib:

1. Maliyyə və pul sabitliyinin qorunub-saxlanması aktiv və passivlərin səmərəli idarə edilməsinə və bankların iflasının baş verməməsinə istiqamətlənmiş bank tənzimlənməsi ilə əlaqəli tədbirlərin həyata keçirilməsi deməkdir.

2. Bankçılıq sistemində səmərəliliyinin təmin olunması- aktivlərin keyfiyyətinin maksimal formada artırılması və mövcud olan potensial risklərin çəkisinin aşağı salınması hesabına əldə olunur. Bank nəzarətinə eyni zamanda daxili bank əməliyyatlarının və maliyyə durumunun qiymətləndirilməsi daxildir.

3. Bank əmanətçilərinin əmanətlərinin və həmdə də maraqlarının müdafiə olunması əmanətçilər qarşısında öz öhdəliklərini həyata keçirə bilməyən kommersiya banklarının fəaliyyətinə nəzarət mexanizminin gücləndirilməsini nəzərdə tutur.

Təbii ki,bəzi ölkələrdə bank fəaliyyətinə və bankçılıq sektoruna tələbat nisbətən fərqli olduğuna görə banklar üzərində nəzarəti həyata keçirən orqanların tipləri də müxtəlifdir.Bu kapital bazarlarının həcmi və iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsi ilə izah olunur. Bir sıra ölkələrdə Mərkəzi Banka nəzarət və həmin bankların idarə edilməsi vahid orqan tərəfindən həyata keçirilir, bəzi ölkələrdə isə bu funksiyaları sıx əməkdaşlıq edərək həyata keçirən xüsusi maliyyə nəzarət orqanları icra edir.Hərçənd elə ölkələr də var ki, bu ölkələrdə nəzarət funksiyasını tamamilə Mərkəzi Bank həyata keçirir. Bu ölkələr

sırasına misal olaraq Rusiyanı daxil etmək olar. Almaniya, Fransa, Kanada, Avstraliya, Türkiyə, İsveçrə, kimi ölkələrdə Mərkəzi Bank bəzi funksiyalardan qismən məhrum buraxılıb (nəzarət və tənzimləyici funksiyalarından).

Nəhayət, bəzi ölkələri qeyd etmək lazımdır ki, həmin ölkələrdə mərkəzi banka və yaxud oxşar funksiyalara malik olan orqana tənzimləyici və nəzarət səlahiyyətlərin bir hissəsi verilir. Belə orqana tipik nümunə kimi ABŞ-ın Federal Ehtiyatlar Sistemini göstərmək olar.

Nəticə etibarilə, bankçılıq fəaliyyəti prosesində nəzarət funksiyalarını həyata keçirən orqanlar arasında funksiyaların bölüşdürülməsinin aşağıdakı müvafiq modelləri var:

1. Bankçılıq fəaliyyətinə nəzarətin tam formada Mərkəzi Banka aid olduğu model. Bankçılıq sektoruna ümumi nəzarət təcrübəsinin həyata keçirildiyi ilk gündən bu yana həmin model hakim mövqedə olub.
2. Qarışıq model-bu modeldə bankçılıq fəaliyyətinə nəzarət funksiyasının həyata keçirilməsini Maliyyə Nazirliyi və Mərkəzi Bank arasında müəyyən olunmuş hədlər çərçivəsində bölüşdürülür.
3. Bu modeldə bankçılıq fəaliyyətinə nəzarət funksiyasını Maliyyə Nazirliyinin xüsusi qurumları həyata keçirir. Buna baxmayaraq, nəzarət prosesində Mərkəzi Bankın iştirakı mütləq şəkildə olmalıdır.
4. Beynəlxalq model-maliyyə institutlarına nəzarəti təşkil etmək və onların fəaliyyət prosesini tənzimləmək üçün yaradılmış beynəlxalq maliyyə təşkilatları nəzərdə tutulur. Məs: Asiya İnkişaf Bankı, BVF VƏ Dünya Bankını nümunə kimi göstərə bilərik.

Ölkəmizin bankçılıq sisteminin fəaliyyətinin təşkili “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında Qanun” –la tənzim edilir. Bu qanuna əsasən, Azərbaycanda kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarəti Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən həyata keçirilir. Bunun üçün Mərkəzi Bank vasitəsilə kredit təşkilatlarının fəaliyyətlərinin lisenziyalaşdırılması, onların dövlət qeydiyyatı, kredit təşkilatlarının

fəaliyyəti prosesinə nəzarətin həyata keçirilməsi əsasında funksiyaların həvalə olunması ilə bağlı Mərkəzi Bank tərəfindən hüquqi normativ aktlar işlənib hazırlanır. Mərkəzi Bank bu səpkidə öz funksiyalarını həyata keçirmək üçün yeni bankçılıq sisteminin stabil işləməsini təmin etmək, kommersiya banklarının əmanətçilərinin mənafeyini müdafiə etmək məqsədilə Mərkəzi Bankın qüvvədə olan qanununa, Mərkəzi Bankın normativ-hüquqi aktlarına, "Kredit ittifaqları haqqında" və "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarına və qərarlarına və səmərəli bank nəzarəti üzrə beynəlxalq təcrübə əsasında müvafiq olaraq fəaliyyət həyata keçirir.

Müasir şəraitdə bazar iqtisadiyyatında sübuta yetirilmiş bir fakt var ki, bankçılıq işi böyük inam və etimada əsaslanır. Artıq əmanətçilərin və müştərilərin bir çox vəziyyətlərdə ayrı-ayrı bankların və ümumilikdə bank sisteminin əmanətləri qorumaq qabililiyyətinə inamını itirdiyinin şahidi olmuşuq. Bu mənada ciddi və sərt bank nəzarətinin həyata keçirilməsi heç də maliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün yetərli deyil. Belə ki, bankçılıq fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi maliyyə sabitliyini təmin etməklə yanaşı eyni zamanda banklara olan etimadın artırılması, bankçılıq sektorunun itirilmiş olduğu nüfuzunun geri qaytarılmasına xidmət göstərməlidir.

Ölkəmizdə bu günədək bankçılıq fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi Mərkəzi Banka həvalə edilmişdir. Hərçənd ki, artıq Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası yaradılmışdır. Ölkənin pul- kredit siyasətini müəyyənləşdirmək Mərkəzi bankın funksiyası olaraq qalmasına baxmayaraq, müəyyən səlahiyyətlər Mərkəzi Bankdan alınmış və Nəzarət Palatasının sərəncamına verilmişdir.

Ümumiyyətlə Nəzarət Palatası nə məqsədlə yaradılıb və o Mərkəzi Bankın hansı səlahiyyətlərini icra edəcək? Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası ölkə rəhbərinin 3 fevral 2016-cı il tarixində imzaladığı Fərmana uyğun olaraq yaradılmışdır. Fərmanda Palatanın Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin bazası əsasında formalaşdırılacağı nəzərdə tutulmuşdur. Eləcədə iki yeni Xidmət –yeni Mərkəzi Bank nəzdində Maliyyə Monitorinqi Xidməti və Maliyyə Nazirliyi nəzdində Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti

yeni qurumun nəzdində fəaliyyət göstərəcək. Bu orqan Mərkəzi bankın üç əsas səlahiyyətini icra edəcək: nəzarət və tənzimləmə, bank lisenziyalaşdırması. Beləliklə Palata respublikada baş tənzimləyici funksiyaya malik olan qurum kimi fəaliyyət həyata keçirəcək. Palatanın qurulmasında əsas məqsəd respublikanın maliyyə sektorunda sabitliyin və dayanıqlılığın təmin edilməsinə istiqamətləndirilib. Son zamanlar Mərkəzi Bank və Maliyyə Nazirliyi arasında yaranmış vəziyyətin nisbətən “soyuq müharibə” xarakterinə çevrilməsi, Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin qurumunun maliyyə bazarındakı əsas mövqeyini itirməsi maliyyə bazarının sonrakı inkişafı və dayanıqlılığı üçün çox ciddi təhlükə amilinə çevrilmişdir. Bu səbəbdən də artıq maliyyə bazarlarının fəaliyyətini tənzimləyən bir qurumun yaradılması qaçınılmaz idi. Palatanın yaradılması qərarını əhəmiyyətli addım kimi dəyərləndirmək mümkündür. Beynəlxalq təcrübəsindən də göründüyü üzrə, nəzarət baxımından maliyyə siyasətini müəyyənləşdirən və həyata keçirən orqanlarla həmin siyasəti tənzimləyən orqanların ayrılması daha məqsədyönlü maliyyə siyasətinin nəticəsidir. Əksər ölkələrdə maliyyə bazarlarını tənzimlənməsini həyata keçirən müxtəlif institutlar fəaliyyət göstərir. Bu təşkilatlar Maliyyə Nazirliyi, Mərkəzi Bank və ixtisaslaşmış bank qurumları çərçivəsində fəaliyyətini həyata keçirir. Məlum olduğu kimi Avropa Biriyində Avropa Mərkəzi Bankı ilə birgə həm də maliyyə bazarlarına BaFİN (Maliyyə Nəzarəti Federal İdarəsi) nəzarət həyata keçirir. Lakin BaFİN bank əməliyyatlarına hər hansı bir müdaxilə etmir, təkcə onların fəaliyyət göstərməsi üçün tənzimləyici səlahiyyəti icra edir. İstənilən bir ölkədə tənzimləmə funksiyasının həyata keçirilməsi üsulu fərqlidir. Ən çox istifadə olunmuş model inteqrasiya olunmuş modeldir. Son zamanlar bir-birini təkrarlayan tənzimləyici modellər birləşərək meqa tənzimləyiciyə çevrilirlər. Beynəlxalq maliyyə tənzimləyicilərinin əsas funksiyası bir qayda olaraq sistem risklərini minimuma endirmək, maliyyə institutlarının etibarlılığının və dayanıqlılığının artırılması, rəqabətli və effektiv maliyyə bazarı yaratmaq, istehlakçıların hüquqlarını qorunmasıdır.

Belə bir sual yaranır “Palatanın fəaliyyətə başlaması maliyyə bazarlarındakı problemləri həlli yolunu tapa biləcəkmi?” .Hələlik bu barədə nəşə demək tezdir. Ona görə ki, Palatanın funksiyalar mühitindən çox şey asılıdır. Yəni Palatanın səlahiyyətləri daha çox texniki olacaq, müəyyən normaları hazırlamaq səlahiyyəti də olacaqmı? Bu orqan maliyyə institutlarını narazı salacaq və onları özündən asılı vəziyyətə salacaq işləri həyata keçirəcək.Bu şəraitdə Palata ilə Mərkəzi Bank arasında olan münasibətlərinin normal qurulması çox önəmlidir. Çünki ölkədə fəaliyyət həyata keçirən bankların gələcək taleyi, normal fəaliyyət göstərməsi, möhkəmlənməsi bu iki orqanın münasibətlərindən çox asılı olacaq. Həmin orqanlar arasında problem və gərginlik yaranması bankların xeyrinə olmaya bilər. Bu səbəbdən də belə güman edirəm ki, Palata bank olmayan kredit təşkilatlarına və banklara Maliyyə Naziriyindən və Mərkəzi Bankdan fərqli olaraq daha sərt tədbirlər görəcək və deməli, lisenziyaya xitam verilməsi halları da çoxalacaq.

III FƏSİL. Bankçılıq fəaliyyətinin proqnozlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri. Bank dayanıqlılığı

3.1. Bank dayanıqlılığı. Strest – test və likvidlik modelləri

Qeyd etdiyimiz kimi, bankçılıq sektorunda maliyyə sabitliyi likvidlik və bank dayanıqlılığı ilə ciddi şəkildə əlaqəlidir. Bəs xüsusilə bank dayanıqlılığı nədir? İlk öncə dayanıqlılığın nə demək olduğunu və maliyyə sabitliyinə hansı formada təsir etdiyini izah edək. Bankçılıq fəaliyyətində dayanıqlılıq dedikdə – nəğdsiz və nəğd formada resursların akkumulyasiyası və yenidən bölgüsü, nəğd valyutanın dövriyyəyə buraxılması prosesi kimi izah edilir. Bankçılıq fəaliyyətinin dayanıqlılığı və dözümlülüüyü dedikdə pul dövriyyəsi və kreditinin, həmçinin pul formasında təklif edilən digər bütün bankçılıq məhsullarının və bankçılıq xidmətlərinin inkişafının dayanıqlılığı anlaşılır. Həm də onu da vurğulamaq lazımdır ki, bəzən sabitlik və dayanıqlılıq anlayışları eyniləşdirilmiş olaraq ifadə olunur. Lakin bu terminlər oxşar mənalarda işlənsələr də, onların məzmunu fərqlilik təşkil edir. Sabitlik deyərkən bu və ya digər hadisə zamanı daimi qalan yeni stabil formada saxlanılan vəziyyət dərk olunur. Dayanıqlılıq dedikdə isə əldə olunmuş nəticə yeni bankçılıq fəaliyyəti ərzində inkişafa doğru dəyişən bir vəziyyətdir. Dayanıqlılıq sabitliyə nisbətə daha böyük məhfumdur. Banklar öz fəaliyyətlərini həyata keçirərkən sabitliyə nail olaraq, dayanıqlılığı təmin etmiş olurlar. Belə ki, bankın fəaliyyət göstərməsi zamanı mühüm məqsəd sabitliyin təmin olunması deyil, eləcə də bankın inkişafı, yeni xidmət sektorunun genişlənməsi və fəaliyyət növlərinin yaradılması da vacibdir. Banklar yalnız stabil maliyyə vəziyyətinə nail olmamalı, həm də bu şəraitdə müştərilərə daha çox bank məhsul və xidmətləri təklif etməyə, daha çox gəlir əldə etməyə çalışmalıdırlar.

Sabitlik və dayanıqlılıq bir-birilərini bir sistem kimi tamamlayır. Birlikdə bu anlayışlar ayrı-ayrı pul-kredit institutlarının fəaliyyətindəki çatışmazlıqları və nailiyyətləri ifadə edirlər.

Bizə məlumdur ki, banklar ictimaiyyətə xidmət göstərən bir təşkilatdır, yəni bank həm hüquqi və fiziki şəxslərə, həmçinin dövlətə və ya digər banklara xidmət edir. Buna görə də həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər, dövlət, həm də digər banklar marağındadırlar ki, bankların fəaliyyətində sabitlik təmin edilsin.

Bankçılıq fəaliyyəti ictimai xarakter aldığına görə də onun dayanıqlı olması bankların fəaliyyətinin ictimai tələblərə uyğunluğu ilə ölçülür. Bankların müştərilərinin hesablarındakı kapitallar şübhəsiz ki, banklara məxsus deyil. Banklar özmüştərilərindən əmanətləri cəlb edərək fəaliyyətlərini tənzim edirlər. Lakin banklar cəlb elədikləri kapitalları yalnız saxlamamalı həmçinin zamanı gəldikdə tələbata uyğun olaraq həm də təsərrüfat subyektlərinə geri qaytarmalıdır. Dayanıqlılıq dedikdə müştərilər öz əmanətlərini bankdan ani olaraq geri çəkdikdə banklar fəaliyyətlərini davam etdirmək üçün likvidlik problemi ilə qarşılaşmasınlar. Bütün bu qeyd etdiklərimizi ümümləşdirsək dayanıqlılığını aşağıdakı kimi xarakterizə edə bilərik:

-Dayanıqlılıq daimi, fasiləsiz və uzunmüddətli proses sayılır. O, ciddi bir şəkildə artımdan, bazar iqtisadiyyatından və banklararası rəqabətdə bankların fəaliyyət miqyasının genişləndirilməsi dairəsindən asılıdır.

-Dayanıqlılıq dedikdə bank sektorunun strukturunun, bütün sferalarının, infrastrukturalarının, daxili və xarici elementlərinin inkişafı başa düşülür. Əgər cəmiyyət bankçılıq fəaliyyətinin bütün sahələrindən, funksiyalarından və bank xidmətlərindən tam olaraq məlumatlı olarsa və bütün bunlardan asanlıqla yararlanırsa o zaman stabil inkişafa nail olunmuşdur deyə bilərik.

-Bank dayanıqlılığı dedikdə təkcə bankların inkişafından deyil, o cümlədən bankın bütün strukturunun inkişafını qarşıya məqsəd qoymuş sistemli proses başa düşülür.

Bank rəqabətliliyinin artdığı və müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində bank sektoru aşağıdakı hallarda dayanıqlı hesab edilir:

1. Bankçılıq sektorunda daimi inkişaf müşahidə olunmalı;

2. Bankların yalnız iqtisadi fəaliyyəti deyil, eyni zamanda maliyyə fəaliyyəti genişlənməlidir. Buraya yeni bank fəaliyyət sahələrinin, bank xidmətlərinin yaranması aiddir.

Bankçılıq sisteminin dayanaqlığının göstəriciləri aşağıdakılardır:

1. Nüfuzun itirilməməsi yəni bankın simasının dəyişməzliyi;
2. Bankların öhdəliklərinə tam və problemsiz əməl edə bilməsi;

Bankçılıq sistemi aşağıda qeyd olunan vəziyyətlərdə dayanıqlı hesab olunur:

- Böyük maliyyə böhranları olmazsa;
- Bankçılıq fəaliyyəti zamanı xarici və daxili ziddiyyətlər olmadıqda;
- Bankların onlara tələb olduğu coğrafi mövqelərdə fəaliyyət göstərməsi;
- İnflasiya nəzarət altında olduqda;
- Banklara əhalidən cəlb edilmiş əmanətlərin səmərəli şəkildə bölgüsü həyata keçirildikdə;
- Kapitalın fasiləsiz şəkildə hərəkəti təmin olunduqda;
- Kommersiya banklarında riskləri idarə etmək və qiymətləndirmək mümkün olduqda;
- Bankların nüfuzunun və etibarının qorunması təmin edildikdə.

Maliyyə sabitliyi indikatorları	28/2/2014	31/3/2014	31.05.2014	30.06.2014	31.07.2014	31.08.2014	30.09.2014	31.10.2014	30.11.2014	31.12.2014	31.01.2015
I dərəcəli kapitalin adekvatlıq əmsali, %-lə	15,45	15,29	15,60	14,86	14,63	14,61	14,67	14,73	14,75	15,37	16,64
Məcmu kapitalin adekvatlıq əmsali, %-lə	18,41	18,10	18,74	17,98	17,88	18,10	18,18	18,39	18,65	19,17	19,04
Aktivlər üzrə gəlirlilik ("ROA"), %-lə	2,56	1,89	2,32	1,87	2,01	2,04	1,92	1,95	2,00	1,69	3,21
Kapital üzrə gəlirlilik ("ROE"), %-lə	17,60	13,47	16,05	12,94	13,94	14,15	13,29	13,50	13,80	11,60	21,32
Faiz marjasının mənfəətə nisbəti, %-lə	6,25	6,98	6,70	6,78	6,72	6,70	6,71	6,70	6,70	6,60	6,89
Likvid aktivlərin ümumi aktivlərə nisbəti, %-lə	12,23	12,20	11,37	11,44	12,71	12,14	11,25	11,36	12,12	12,80	11,02
Xarici valyutada xalis açıq mövqeyinin kapitalla nisbəti, %-lə	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kredit və depozit faiz dərəcələri üzrə spread, %-lə	4,66	5,47	5,22	5,31	5,28	5,29	5,32	5,32	5,35	5,29	5,92
Xarici valyutada kreditlərin cəmi kreditlərə nisbəti, %-lə	27,35	26,88	26,52	26,46	26,29	26,59	25,83	25,65	25,63	27,09	26,56
Xarici valyutada öhdəliklərin cəmi öhdəliklərə nisbəti, %-lə	45,80	47,09	46,89	46,70	47,03	47,16	46,58	47,28	47,56	48,26	49,24

Cədvəl 4. Bankların dayanıqlılıq göstəriciləri

Bankların dayanıqlılığını iki bölməyə ayırılır:

- 1.Valyutanın dayanıqlılığı- buraya milli pul vahidinin dəyərinin qorunub saxlanması başa düşülməlidir;
- 2.Valyuta dövriyyəsinin dayanıqlılığı-dedikdə likvidlik başa düşülür.Yəni bankların asanlıqla öz öhdəliklərini ödəyə bilmə iqtidarında olmaları hesab olunur.Pul dövriyyəsinin daha geniş mənada dayanıqlılığı dedikdə pul dövriyyəsinin tempinin pozulmaması, valyuta kanallarının nağd pullarla həddindən artıq yüklənib inflyasiyaya səbəb olmaması dərk edilir.

Bank dayanıqlılığının təmin edilməsi üçün aşağıdakı amillərin reallaşması vacibdir:

1.Bankların normal fəaliyyətinin həyata keçirməsi üçün kapitalın kifayət qədər olması – istənilən bank öz öhdəliklərini ödəyə bilmə iqtidarında olmalıdır.Banklar fəaliyyətlərini təmin etmək üçün yetərli həcmdə vəsait cəlb edərək aktivlərini artırmalıdır.

2.Kredit riski-kredit öz-özlüyündə risk anlamına gəlir.Bu gün bankçılıq sektorunda qazanılan mənfəətin böyük bir hissəsi kreditdən gələn gəlirə söykənir.Kredit sektoru gəlirli olsa belə həmin qədər də riskli sahədir.Banklar kredit verərkən kərkoranə hərəkət edə bilməzlər.Bu səbəbdən də bankların dayanıqlılıq qabiliyyəti təhlil edilrəkən onların kredit portfeli və portfeldə olan ümidsiz kreditlərin çəkisi də müəyyən edilir.

3.Likvidliyin dəyərləndirilməsi-bu gün bankların müflis sayılmasında əsas səbəb kimi likvidlik problemlərinin yaşaması göstərilir.

Likvidlik – bankın vaxtlı-vaxtında,tam olaraq, tələb olunan anda öz maliyyə öhdəliklərini ödəyə bilmə qabiliyyəti kimi izah olunur. Yəni likvidlik məzmun etibarı ilə bank aktivlərinin və maddi dəyərlilərin çevik formada valyuta resurslarına çevrilə bilmə qabiliyyəti sayılır. Kommersiya banklarında likvidlik həcmnin aşağı olması ödəmə qabiliyyətində çətinliklərin olmasına və ümumi olaraq fəaliyyətin məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxarır.Beləki banklar likvidliklə bağlı problemlə üzləşdikdə bu hal banklar üçün əksər hallarda müflisləşməyə gətirib çıxarır.Likvidlik problemi baş verdiyi zaman kəsiyinə görə fərqlənir,beləki banklarda nəğd pula olan tələbin yaranan çətinlik müddətindən asılı olaraq fərqli olur.Müddətindən asılı olaraq uzunmüddətli,ortamüddətli,qısamüddətli,anilikvidlik xarakterizə olunur.Mənbəyinə görə isə likvidlik iki yerə ayrılır: alınma və toplanmış.Toplanmış likvidlik dedikdə banklarda vəsait cəlb etmə və əmanəti toplama problemi meydana gəlir.

Bankçılıq sektoruna inam zəifləyir və artıq əhali ya banklara əmanət qoymur yada qoyulmuş əmanət vəsaitlərini geri çəkirlər.Bu səbəbdən də banklarda ciddi likvidlik problemi baş verir.Mənbəyinə görə isə alınma likvidlik dedikdə bir bankın digər banklardan aldığı kreditlərini tam və vaxtında geri qaytara bilməməsi kimi xarakterizə

olunur. Nəticə etibarı ilə yenə də banklarda likvidlik problemi ilə qarşılaşılır. Likvidliyin idarə olunması dedikdə bankların aktiv və passivləri arasında elə optimal bir vəziyyət nəzərdə tutulur ki, banklar bütün öhdəliklərini vaxtında və tam olaraq icra etmək iqtidarında olsun. Yəni banklar fəaliyyətləri dövründə əldə etdikləri gəlirlə öz xərclərini bütünlüklə ödəyə bilsin. Likvidlik səviyyəsinə həm daxili, həm də xarici amillər təsir göstərir.

Daxili amillər	Xarici amillər
Kommersiya banklarının şəxsi pul vəsaitləri	Ölkədə iqtisadi və sosial vəziyyət
Aktivlər və passivlər	Bank sistemində yenidən maliyyələşmənin təşkil edilməsi
Kommersiya banklarının xarici borc mənbələrindən asılı olması	Fond bazarının və banklararası rəqabətin inkişaf dərəcəsi
Resurs bazasının və investisiyaların uyğunluğu	Bankçılıq fəaliyyətinə nəzarət funksiyalarının effektivlik dərəcəsi

Bank sisteminin aktivlərini likvidlik dərəcəsinə görə aşağıdakı müvafiq qruplara ayrılır:

1. birinci dərəcə likvidliyə malik aktivlər – bu qrupa dövlət qiymətli kağızları, müxbir hesablar, kassa aid edilir;
2. yüksək likvidliyə sahib aktivlər – banklararası kreditlər, satıla bilən korporativ qiymətli kağızlar aiddir;

3.aşağı likvidli olan aktivlər – adı faktoring,kreditlər,investisiyalar,françayzinq, qiymətli kağızlar aiddir;

4.likvidliyə malik olmayan aktivlər – bu aktivlərə qiymətli kağızların digər az gəlir gətirən kateqoriyaları, qeyri maddi aktivlər və ümitsiz kreditlər portfeli aid edilir.Lakin bankların kifayət qədər likvidliyə malik olmaması bank ödənişlərində kəsir müşahidə olunur ki, bu halda bir çox banklar bahalı resursları cəlb edərək yaranmış problemdən müvəqqəti yaxa qurtarmağın mümkün olduğunu düşünürlər.Belə olan halda bankın gəlirliliyi, rentabelliliyi, mənfəətliliyi aşağı düşür.Likvidlik səviyyəsinin yüksək olmasına o zaman nail olunur, banklar sahib olduğu artıq pul vəsaitlərini çox yaxşı yerləşdirə bilmir.Əksər hallarda bu bazardakı maliyyə risklərinin birbaşa təsir göstərməsi nəticəsində yaranır.

Likvidlik dedikdə bankın öz öhdəliklərini tam və vaxtında yerinə yetirə bilmələri üçün yetərli qədər nəğd və yaxud ona ekvivalent həcmdə qeyri-nəğd formada müxbir hesablarında vəsait saxlamaq qabiliyyəti başa düşülür.Likvidlik riski o zaman ortaya çıxır ki, aktiv və passivlər arasında fərqlərdən meydana gələ bilən,o cümlədən likvid vəsaitlərin idarə edilməməsi və düzgün yerləşdirilməməsi nəticəsində bankın qazana biləcəyi gəlirin bütünlüklə və ya bir hissəsinin itirilməsi riski yaranmış olsun.Likvidlik risklərinin iki tipimövcuddur:

1.Likvidlik çatışmazlığı riski – bu o halda yaranır ki,bank nəğd vəsait çatışmamazlığı mövcud olsun və bank öz öhdəliklərini ödəmək iqtidarında olabilməsinlər.

2. Likvidlik artıqlığı riski –bu risk bankın cəlb etdikləri nəğd vəsaitləri səmərəli şəkildə yerləşdirə bilməmələri və nəticə etibarı ilə bankda külli miqdarda lazımlı olmayan vəsaitin yığılıb qalması zamanı yaranır.

Likvidlik riski nədir?.Likvidlik riski dedikdə ödəniş vaxtı çatmış olduqda bankın öz öhdəliklərinin ödənişini təmin edə bilməməsindən meydana gələn riskdir. Likvidlik riski

eyni zamanda bankların bazar mühitindəki olan dəyişikliklərə uyğunlaşa bilməməsi, dəyişiklikləri müəyyən edə bilməməsi və ya onları vaxtlı-vaxtında nəzərə ala bilməməsindən irəli çıxır. Likvidliyə duyulan ehtiyac likvid aktivlərlə ödənilə bilmədiyi zaman isə bank çox yüksək xərc çəkərək pis bazar şəraitində daha bahalı qiymətə əlavə likvidli vəsaitlər cəlb etməyə məcbur qala bilər.

Likvidlik problemi ilə istənilən bank qarşılaşa bilər. Lakin likvidliyə duyulan ehtiyac bankdan banka fərqli olur. Vəsaitlər üzrə gözlənilən tələbatdan asılı olaraq likvidlik adekvat və ya qeyri-adekvat ola bilər. Likvidlik problemini həllinə nail olmaq üçün banklar aşağıdakılara əməl etməlidir:

1. Likvidliyə malik aktivləri çevik sürətdə satmaq;
2. Əlavə olaraq qısamüddətli depozit öhdəlikləri emissiya etmək; qısamüddətli borcları artırmaq;
3. Bankda likvid olmayan aktivləri minimuma endirmək;
4. Uzunmüddətli öhdəliklərin çəkisini artırmaq;
5. Kapital vəsaitlərinin həcmi artırmaq və kapital axını sürətləndirmək.

1. Bank müştərilərinin öz hesablarından əmanətlərini geri çəkməsi - son zamanlarda müflis elan olunan çox sayda banklar əhalidə inamsızlıq yaratdığına görə də banklardan külli miqdarda əmanətlərin və depozitlərin geri alınması prosesi müşahidə olunmuşdur.

2. Bank müştəriləri tərəfindən kredit vəsaitlərinin alınması barədə sifarişlərin daxil olması - bu proses belə izah edilə bilər ki, bank da qismən nağd vəsait çətinliyi ortaya çıxır və bu zaman hansısa müştəri banka müraciət edərək kredit götürmək istəyir. Əlbəttə burada uzunmüddətli və böyük məbləğli kreditlərdən söhbət gedir. Və banklar kredit vermək üçün kifayət qədər vəsait tapa bilmir.

3. Bankların digər kommersiya banklarından və eləcə də Mərkəzi Bankdan aldıkları borc vəsaitlərin geri ödənilməsi. O cümlədən buraya səhmdarlara dividendlərin ödənməsi də aid edilir.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ani yaranan likvidlik əmsalı	75.8	110.0	71.2	66.8	55.4	62.8	67.2
Cari olan likvidlik əmsalı	82.2	92.0	78.8	76.9	63.9	72.0	72.8

Cədvəl 3. Likvidlik göstəricilərinin inkişaf tempi

Stress-testin təhlili və stress-test metodu. Stress-testləşdirmə müstəsna, gözlənilməz, lakin mümkün olası şoklara qarşı bütün bankların həssaslığının dəyərləndirilməsi alətidir. Stress-test maliyyə sisteminin və bankların mövcud olan zəif cəhətlərini proqnozlaşdırmağa, izləməyə və zəruri tədbirlər görməyə imkan verir. Stress-test FSAP-ın (Maliyyə sisteminin Qiymətləndirilməsi Proqramı) vacib aləti və Bazel prinsiplərinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Avropa Bankları tərəfindən istifadə olunan stress testləri aşağıdakı cədvəldə görmək mümkündür.

	Hesabatlarda (faizlə)
Stress test daxil edilmişdir	55
Kredit riski stress testi	55
Faiz riski stress testi	45
Məzənnə riski faiz riski	33
Digər risklər	33
Ssenari təhlili daxil edilmişdir	38
Domino effekti daxil edilmişdir	10

Mənbə: Bank of England

Stres-testlərin aşağıdakı müvafiq modelləri mövcuddur:

1. Əhatə etdiyi dairəyə görə: Mikro stres-test, Makro stres-test
2. Zaman baxımından: Dinamik stres-test, Statik stres-test
3. Metodoloji baxımından: Ssenari stress- testləri, Həssaslıq stress- testləri, Ən böyük zərər stress testi, Domino effekti stress testi.

Mikro stres testlər- maliyyə institutlarının və bankların ayrı-ayrılıqda şoklara qarşı dayanıqlığını qiymətləndirir, bank sistemində risklərin idarə edilməsinə yardım göstərir.

Makro stres-test bütünlüklə bankların və ya maliyyə strukturunun şokları udmaq bacarığını qiymətləndirir. Makroiqtisadi struktur ilə bank portfeli arasında qarşılıqlı kəmiyyətə əsaslanan əlaqələrdir.

Statik stres test dedikdə şoklar tək-cə fərdi qaydada, müəyyən ehtimallar əsasında seçilir, müxtəlif olan makroiqtisadi inkişaf senariləri nəzərə alınır və gələcəkdə yarana biləcək şokların tək-cə bankların hazırkı vəziyyətinə təsir etməsi simulyasiya olunur lakin bu metod maliyyə göstəricilərinin proqnozlaşdırma imkanı vermir.

Dinamik stress test-real sektor göstəriciləri və bank göstəriciləri arasındakı kəmiyyət əlaqələrini riyazi- iqtisadi üsullarla dəyərləndirir. O cümlədən bu metodda ehtimal edilən şoklar makroiqtisadi inkişaf senarilərinə istinad olunur.

Həssaslığın təhlil edilməsi—istənilən bir risk faktorunda mübadilə məzənnələri və ya səhmlərin qiyməti ,faiz dərəcələri və s. olan dəyişkənliklərin bank sisteminə təsirinin ölçülməsi formasıdır. Həssaslığın təhlil edilməsinin əsas fərqlənən əlaməti olaraq simmetrik şoklar önə çəkilir.

Ssenarilərin təhlil edilməsi:Bu metod bəzi müəyyən dəyişikliklərin yaranması zamanı bankların şokları udmaq bacarığını qiymətləndirir. Xarici təcrübədə bu metodun universal təhlil qaydası müəyyən olunmamışdır.

Ən böyük zərər metodu:Bu metod ən yüksək zərərlərə səbəb olacaq ssenarinin təhlili metodudur.Statistik modelləşdirmə yolu ilə bir neçə ssenarinin içindən yarana biləcək ən böyük zərərlər müəyyənləşdirilir.

Zəncirvari reaksiyanın təhlil olunması metodu və ya yoluxma effekti dedikdə maliyyə institutunda və ya banklarda olan istənilən şokun digər maliyyə sisteminə yayılmasının təhlil olunması metodu başa düşülür.

Bankların aktivləri üzrə stres-testlərə aiddir:

- 1.Kredit riski-kreditin gecikdirilməsi və ya vaxtında ödənilə bilməməsi ilə bağlı yaranan likvidlik riski;
- 2.Bank sistemində likvid aktivlərin çəkisinin kəskin azalması;
3. Bankların aktivlərinin bazar qiymətinin kəskin dəyişkənlik göstərməsi.

Bankların öhdəlikləri üzrə stres-testlərə aiddir:

- 1.Müddətli depozitlərin banklara qoyduqları vəsaitiəmanətçilərin vaxtından əvvəl bankdan geri götürməsi;
- 2.Bankların müxbir və cari hesablarda qeyri-nəgd vəsaitlərin ani olaraq azalması;
3. Sahiblərinin tərəfindən irihəcmli depozitlərin geri çağırılması;
- 4.Digər maliyyə instutlarından alınmış borc vəsaitlərinin bitmə vaxtından tez geri çağırılması;
- 5.Beynəlxalq maliyyə-kredit qurumlarından cəlb edilmiş kreditlər vəsaitləri üzrə kredit müqaviləsinə vaxtından öncə xitam verilməsi.

Banklar stress testlərin analizində nələrə diqqət yetirməlidir? Banklar stress-testin aktuallığına hər zaman diqqət etməli və bankların stabil inkişafının təmin edilməsi və şok hallarına qarşı dözümlülüyünün qüvvətləndirilməsi üçün stres- testlərin dəqiqləşdirilməsi və modifikasiyasına mütləq daim nəzarət etməlidirlər. Banklarda stres-test modellərinə ən azı ildə bir dəfə yenidən nəzər yetirilməlidir.

3.2.Bankçılıq fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və proqnozlaşdırılması istiqamətləri.Bank fəaliyyətində sabitliyin qorunması yolları

Müasir bazar iqtisadiyyatında günbəgün yüksələn bank rəqabəti fonunda banklar öz fəaliyyətlərinə normal formada davam etmək, dayanıqlı və likvid bank strukturuna malik ola bilmək üçün daima inkişaf etməli,rəqabətə davam göstərən bazar məhsulları və infrastruktur ilə çıxış etməlidirlər.

Boşuna deyil ki,bügünkü şəraitdə yeni-yeni bank məhsulları növləri və bankçılıq xidmətləri bazara çıxarılır və müştərilər tərəfindən maraqla qarşılanır.Xüsusilədə elektron bankçılıq modeli bank fəaliyyətinə daha çox gəlir əldə etməyə şərait yaradır və bu eyni zamanda bankçılıq fəaliyyətində likvidlik səviyyəsi baxımından yüksək dəyərləndirilir.Yəni nağdsız bank əməliyyatların çəkisinin bankçılıq xidmət növləri içərisində çoxalması,elektron bankçılığın yeni sahələrinin yaranıb inkişaf etməsi , debet və kredit kartlarının bankların təklif etdiyi məhsullarda xüsusi yerinin daim genişlənməsi bankların fəaliyyətinin daha da yaxşılaşmasına ciddi təsirini göstərir. Müasir informasiya texnologiyaları dövründə yaşayırıq və bu şərait də öz növbəsində bankçılıq sektoruna da təsirsiz ötüşmür.Dünyanın bir çox inkişaf etmiş və inkişafda olan bank sistemində dövlətlər yeni texnologiyalara keçidlə əlaqədar ənənəvi üsulları unudub və yeni texnologiyaları öz fəaliyyət sahələrinə tətbiq etməyə səy göstəririlər. Bu isə müştərilərin daim müasirləşən və inkişaf edən tələbatları ilə vəhdət təşkil edir.Ona görə ki, texnologiyalar inkişaf etdikcə artıq tələblər də inkişaf edir və yeni xidmət növləri banklar müştərilərinin diqqətini cəlb edir.Banklar da müştərilərini itirməmək,onların maraqlarını daima cəlb edə bilmək üçün bu müasir texnologiyaları öz fəaliyyətlərinə tətbiq edirlər.Bankçılıq sektorunda bu yöndə baş verən əsas dəyişikliklərdən biri isə ənənəvi bankçılığın getdikcə unudulub yeni elektron bankçılığa keçidin başlanmasıdır. Bu gün inkişaf etmiş ölkələrdə banklarda elektron bankçılığı öz fəaliyyətlərinə tətbiq geniş şəkildə yayılmışdır. Lakin respublikamızda bu xidmət üsulu o qədər də inkişaf

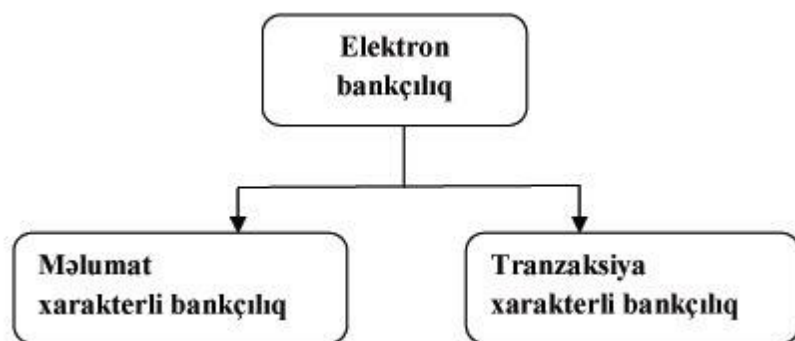
göstərməyib, bu səbəbdən də elektron bankçılıqda mövcud olan inkişaf vəziyyəti ümumdünya ölkələri ilə müqayisədə çox geridə qalır.

Elektron bankçılıq dedikdə nə başa düşülür?

Beynəlxalq təcrübədə elektron bankçılıq termini virtual bankçılıq və məsafədən idarə edilən bankçılıq kimi də başa düşülür.

Elektron bankçılıq, banklar hi-tech proqram təminatından istifadə edərək öz müştərilərinin məlumatlarının həqiqiliyinin elektron şəkildə təsdiq olunması, doğrulanması həmçinin yeni texnologiyalardan istifadə olunması surətilə müştərilərin öz hesabları vasitəsilə müxtəlif bank əməliyyatlarının müəyyən kommunal ödənişlərin həmçinin və ya digər mobil xidmətlərin həyata keçirilməsi başa düşülür. Elektron bankçılıq vasitəsilə bank müştəriləri həmçinin həyata keçiridikləri əməliyyatlar üzrə bütün informasiyaların əldə olunması, çoxsaylı bank məhsullarının məsafədən idarə olunmasına nail ola bilmişlər.

Müştərilər öz şəxsi informasiya vasitələri olan telefon, komputer, elektron planşetləri vasitəsilə həmçinin bankomat və s. stasionar elektron qurğuları istifadə etməklə elektron bankçılıq xidmətlərindən yararlanı bilərlər. Təqdim olunan xidmətlərin təşkili formasına görə elektron bankçılığı iki bölməyə ayırmaq mümkündür.

Sxem 1. Elektron bankçılığın quruluşu

İnformasiya xarakterli olan elektron bankçılıq müştəriyə yalnız məlumatların əldə edilməsinə köməklik göstərir. Yəni, banklar bu xidmət növü vasitəsilə öz məhsulları və xidmətləri haqqında informasiyanı müştəriləri ilə paylaşır. O cümlədən, bankçılıq sistemi

və müştərini bir birinə bağlayan bir qarşılıqlı əlaqə yaradılmasına imkan verir. Həmin xidmət növü vasitəsilə kredit əldə etmək üçün virtual müraciət etmək, və ya bəzi şəxsi informasiyaların yenilənməsi kimi xidmətlər göstərilir. Elektron bankçılığın həmin növü aşağı risk səviyyəsi ilə xarakterizə edilir.

Tranzaksiya xarakterli olan elektron bankçılıq isə müştərilərə ödənişlərin həyata keçirilməsi, hesabdən-hesaba vəsaitlərin köçürülməsi, konvertasiya əməliyyatının yerinə yetirilməsi və s. kimi bankçılıq xidmətlərini həyata keçirməyə zəmin yaradır. Bankların bu fəaliyyət növünün çox sayda kommunikasiya proqramları və internet saytları ilə sıx əlaqəli fəaliyyət göstərdiyini nəzərə alıb deyə bilərik ki, bu bir qədər riskli fəaliyyət növüdür.

Müştəri tələblərinin və zövqlərinin müxtəlif olduğunu nəzərə alsaq deyə bilərik ki, elektron bankçılıq heç də istənilən müştəridə müsbət fikir oyatmır. Çünki müştərilərin maliyyə savadlılığı eyni səviyyədə deyil. Bəzi hallarda müştərilər elektron bankçılığı ümumiyyətlə qəbul etmək istəmirlər. Xüsusilə də yaşlı nəsil ənənəvi bankçılığı daha üstün tutur və bankçılıq xidmətlərin övlərinin inkişafı barədə mühafizəkar mövqedə olurlar. Onlar online yəni virtual olaraq fəaliyyət göstərən xidmət növünə ümumiyyətlə etibar göstərmir bu kimi xidmətlər onlara çox riskli gəlir. Bəzi hallarda isə müştərilər yeni texnoloji xidmətlər ilə tanış olmadıqları üçün bu kimi yeni fəaliyyət növlərinə inam göstərsələr də hansı formada istifadə etməli olduğunu bilmirlər. Bütün bu amilləri nəzərə alaraq elektron bankçılıq texnologiyasının müştərilər tərəfindən daha çox maraq göstərilən tiplərini aşağıdakı kimi göstərə edə bilərik:

- internet-bilavasitə internet vasitəsilə həyata keçirilən virtual əməliyyatlar,
- terminal-küçələrdə yerləşdirilmiş stasionar terminallar ilə bu gün daha çox əməliyyatlar aparılır,
- mobil bankçılıq-mobil telefonlar vasitəsilə yerinə-yetirilən ödənişlər.

Son dövrlərdə internetin imkanlarının və stasionar terminalların əhatə dairəsinin genişləndiyini, eləcə də yüksək texnologiyalı mobil telefonların kütləvi istifadə edildiyi

bir mühitdə banklar bu inkişaf etmiş avadanlıqlar vasitəsilə öz müştərilərinə yeni bank məhsulları və ödəniş xidmətləri təqdim etməyə çalışırlar. Şübhəsiz ki həmin avadanlıqlar vasitəsilə müştəriyə təqdim olunan bank xidməti növləri digərləri ilə müqayisə edildikdə bank növbələrində vaxt itkisinin olmaması və sadə istifadə qaydasının olduğuna görə xüsusi maraq oyadır.

Məsafədən idarə oluna bilən bankçılıq əməliyyatlarının demək olar hamısı internet bankçılıq vasitəsilə aparılır. Terminallar ilə həyata keçirilən bank əməliyyatları isə terminallardan və bankomatlardan istifadəni nəzərdə tutur və bu gün çox sayda bankçılıq əməliyyatlarının bu aparatlar vasitəsilə həyata keçirilməsi müştərilərə banka getmədən, bank növbələrində vaxt itkisinə yol vermədən öz əməliyyatlarını aparmağa imkan yaradır. Terminalların şəbəkə dairəsinin rahat və çox olması isə onlardan istifadəyə daha da çox maraq göstərilməsinə səbəb olur.

Mobil telefonlarla əməliyyatlar bu gün ölkəmizdə həcminə etibarlı ilə daha az inkişaf etmişdir. Bu fəaliyyət forması daha çox gənc nəsil müştərilər tərəfindən bəyənilir və istifadə edilir.

WAP texnologiyası həmin xidməti istifadə üçün qeydiyyatdan keçmiş mobil telefon istifadəçilərinə bankçılıq xidmətlərindən yararlanmaq üçün öz bankının saytına giriş əldə etməyə imkan verir. Lakin onu qeyd edək ki, mobil bank xidmətləri vasitəsilə müştərilər daha çox məlumat xarakterli əməliyyatlar həyata keçirirlər. Bank müştəriləri elektron bankçılıq vasitəsilə əsas olaraq aşağıdakı xidmətlər növlərindən yararlanırlar:

- hesabların idarə edilməsi (*balans , açılması , vəsaitlərin köçürülməsi və s.*);
- kredit və komunal ödənişlərin aparılması;
- qiymətli kağızların alqı satqı əməliyyatlarının həyata keçirilməsi;
- birbaşa debetləşmə;
- ödəniş kartlarının bloklaşdırılması və sifariş edilməsi.

Ənənəvi bankçılıq fəaliyyəti həyata keçirilərkən müştərilərin eyniləşdirilməsi prosesi bizə məlumdur. Elektron bankçılıq insanlarda elə bi təəssürat yaradır ki, həmin bank xidməti növü sirf olaraq internet vasitəsilə aparıldığından və virtual şəkildə olduğundan burada informasiyaların reallığının doğrulanması prosesi baş vermir.

Lakin bu fikir təməmilə yanlışdır. Elektron bankçılıqda dedikdə müştərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, eyniləşdirilməsi, əməliyyatın həqiqiliyinin müəyyənəşdirilməsi məqsədilə aşağıdakı üsullardan istifadə edilir:

- istifadəçi adı və şifrə;
- elektron imza;
- birdəfəlik şifrə.

Elektron bankçılıqdan istifadə həm müştərilərə , həm banklara bəzi üstünlüklər verir.

Elektron bankçılığın banklara qazandırdığı üstünlükləri aşağıdakılardır:

- əməliyyatların emal olunması və real vaxtda baş verməsi;
- sistem davamlı olaraq özünü yeniləyə bilir ;
- şəbəkə dairələrinin qarşılıqlı şəkildə əlaqəsi mümkündür;
- müştərilərin istənilən yerdə bankların xidmətlərindən istifadəsi bank xidmətlərinin satışı həcmnin yüksəlməsinə şərait yaradır;
- ənənəvi bankçılıqda dedikdə banklar tək cə iş günlərinin iş saatlarında fəaliyyət göstərilir. Amma elektron bankçılıq 7/24 iş xidmət göstərir və bu da öz növbəsində banklara bütün sutka ərzində öz məhsulunu satmağa imkan verir;
- vaxta qənaət edilməsi-ənənəvi bankçılıqda misal üçün bir saatda bir bank işçisi 5 müştəriyə xidmət edə bilirsə, elektron bankçılıqda həmin bir saat aralığında minlərlə müştəriyə eyni vaxtda müxtəlif xidmətləri təqdim etmək iqtidarındadır;
- Aprılmış bankçılıq xidmətlərinə sərflənən vəsaitə qənaət edilməsi;

Elektron bankçılıqda müştərilər üçün təklif olunan üstün cəhətləri:

- Müştərilərin yerlərindən asılı olmayaraq istənilən sayda bank xidmətlərindən istifadə edə bilmə imkanlarının olması;

- Göstərilən bank xidmətləri haqqlarının aşağı olması;
- Banklarda növbə gözləyərkən vaxt itkisi kimi bir ehtimalın yaranmaması ;
- Sadə interfeysə sahib olan və rahat istifadə mexanizmi elektron bankçılıq sistemi vasitəsilə məsafədən bütün əməliyyatların həyata keçirilə bilməsi;

Təəssüflər olsun ki, bu gün respublikamızda elektron bankçılığın tətbiq olunması digər ölkələrlə müqayisə olunduqda elə də ürək açan vəziyyətdə deyil. Son zamanlar bank sektorunda yeni kart sistemləri tətbiq olunsada çox sayda elektron bank məhsulları yaradılsa da hələ də istənilən nəticə əldə edilə bilinməmişdir.

Hal-hazırda ölkədə fəaliyyət göstərən banklardan çoxlu sayda bank müştərilərinə elektron bank xidmətləri təklif edir. Xidmətlərin müştəri bazası və sayı isə bank sisteminin infrastrukturunun inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq fərqləndirilir.

Respublikamızda banklar tərəfincə müştərilərə daha çox aşağıda qeyd olunmuş elektron bank xidmətləri təklif edilir:

- 1.kart balansının yoxlanılması;
2. kredit və debet kartları vasitəsilə çıxarışın əldə edilməsi;
- 3.kartdan-karta pul transfertləri;
- 4.respublikadaxili hesablararası pul köçürmələri;
- 5.kartların itirilməsi, oğurlandıqda və digər hallarda bloklaşdırılması;
- 6.İstənilən kommunal ödənişlərin icra edilə bilinməsi.

Amma təəssüf ki, bu gün ölkəmizin bankçılıq sistemində fəaliyyət göstərən banklar ölkədən kənara pul köçürmələrinin həyata keçirilməsi zamanı müştərilərinə elektron bank xidmətlərindən istifadə olunması kimi imkanlar təqdim etmirlər. Banklara getmədən elektron formada bankda hesabın açılması kimi xidmət növləri isə hazırda ümumiyyətlə bankçılıq sistemimizdə mövcud deyil.

Sonda belə birtəklif irəli sürmək istərdim ki, elektron bankçılığa banklarımızın yeni keçid etmiş olmasını nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bank sektorunda bu xidmət sahəsini daha da təkmilləşdirmək və müştərilərin cəlb olunması üçün bu xidmət növünə üçün

xidmət haqqı tutulmaması daha müsbət nəticə göstərə bilər.Nəinki xidmət haqqı tutmamaq eyni zamanda banklar ümumi müştəri həcmnin elektron bank xidmətləri ilə tanış etməli,və elektron bankçılıq vasitəsilə müştərilərə təqdim olunan xidmət növünü tanıtmalıdır. Yeni xidmət növünün müsbət cəhətlərini müştərilər arasında maksimum səviyyədə yaymalıdır ki,rəqabət şəraitində bazara çıxarılan yeni bankçılıq xidməti məhsulu özünə yetərinə müştəri toplaya bilsin.Bu problemin həll olunmasında Mərkəzi Bank da kommersiya banklarına köməyini əsirgəməməli, ictimaiyyətdə maliyyə savadlılığının artırılması prosesini sürətləndirməlidir.

Son zamanlarda respublikamızda banklar tərəfincə müştərilərə təqdim edilmiş yeni bankçılıq məhsullarından biri də plastik kartlardır. Plastik kart nədir? Plastik kartlar – dedikdə ödəniş zamanı istifadə olunan elektron valyuta və bu valyutanın ənənəvi nəğd puldan çox sayda üstünlükləri nəzərdə tutulur.

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində beynəlxalq bank sistemlərində plastik kartların çoxlu sayda növləri mövcuddur. Buna baxmayaraq plastik kartların hər birinin fəaliyyət prinsipləri əksərən eynidir.Kartların göstərdikləri xidmətlərin həcmi isə fərqlilik təşkil edir.Banklar tərəfindən hüquqi və fiziki şəxslərə təqdim olunan müxtəlif plastik kartları üctipə ayıra bilərik:

- 1..Kredit kartları- müştəriyə hesablaşma zamanı nəğd kreditdən istifadə şəraiti yaradır.
- 2.Ödəmə kartları - müştərilərə asan hesablaşma üsulunu təmin edir.
- 3.Debit kartlar –bu kart vasitəsilə müştərilər POS-terminallar və ya bankomatlardan nəğd vəsaitlərin çəkə bilərlər.

Yeni kart emissiya edib öz müştərilərinə təqdim edərkən kommersiya banklar çalışmalıdır ki,kartlar daha çox xidmət funksiyalarına malik olsunlar.Çünki sahibkarlar plastik kartı emissiya edən kommersiya bankla razılığa gəlməmişdən qabaq kifayətgədər plastik kart sahiblərinin olmasına diqqət edirlər.

Müştərilər isə əldə edəcəkləri kartın müəyyən qədər daha çox mübadilə və alqı-satqı yerlərində qəbul edilməsinə üstünlük verirlər. Bu səbəbdən də kartı emissiya edərək bazara çıxardan kommersiya bankı xidmət növləri göstərilən yerlərlə və ya sahibkarlarla bank müştəriləri arasında əlverişli bir şərait yaratmağa çalışırlar. Yəni müştəriyə alacağı plastik kartın ona qazandıracağı üstünlüklər maraqlıdır. Ona görə də plastik kart nə qədər çox xidmət və iaşə obyektində keçərli olarsa, bir o qədər də müştəriyə cəlbedici gəlir. Həmçinin istənilən xidmət obyektində bankla razılaşmaya vardıda ona plastik kartın müştəri dairəsi yəni kart bazara çıxarıldıqda özünə cəlb edəcəyi alıcı bazası maraqlı olur. Plastik kartlar həm alıcıya həm də kommersiya bankına bəzi üstünlüklər verir.

Bank plastik kartları alıcılara aşağıdakı üstünlükləri təqdim edirlər:

1. pul vəsaitlərinin təhlükəsiz və rahat formada saxlanması. Plastik kart PİN-kodla mühafizə olunur. Və bank müştərisi sahib olduğu nəğd pulunu cibində daşımağıdansa onu plastik kartda yerləşdirməyi daha üstün sayır. Plastik kartını itirdiyi və ya oğurlandığı zaman müştəri banka müraciət edərək yeni kart sifariş edə və ya kartını bloklaşdırma bilər. Bu halda müştərinin itmiş kartındakı vəsaiti yeni karta transfert edilir və müştəri heçnə itirmir. Halbuki nəğd pulun itirilməsi zamanı belə bir imkan mümkün olmur.
2. Olduğu yerdən asılı olmadan, dünyanın istənilən nöqtəsində, istədiyi zamanda heç bir banka müraciət lazım olmadan nəğd vəsaitin bankomat aparatları vasitəsilə əldə edilmə imkanı;
3. Müştərilərin satınaldığı istənilən malın və ya onlara göstərilən hansısa xidmətin dəyərinin yalnız ölkə daxilində deyil eyni zamanda ölkə xaricində ödənilə bilməsi imkanı;
4. Plastik kart hesabında olan istənilən dəyişikliklərlə (məxaric və mədaxil) əlaqədar müştərinin dərhal məlumatlandırılması;

Qeyd etdiyimiz kimi, kartlar həm hüquqi həm də fiziki şəxslərin istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Beləki plastik ödəniş kartların üç əsas kateqoriyası mövcuddur:

-fiziki şəxslərin üçün nəzərdə tutulmuş plastik kartlar

-nümayəndəlik xərclərinin qarşılanması üçün nəzərdə tutulmuş korporativ kartlar

-əməkhaqqı üçün nəzərdə tutulmuş plastik kartlar

Plastik kartların tətbiq edilməsini beynəlxalq iqtisadi və sosial aləmdə inkişafının təmin olunması üçün Qərbi ölkələrində (– Beynəlxalq Standartlar Təşkilatı təsis edildi). Dünyada səviyyəsində tanınmış AMERICAN EXPRESS, MASTER CARD, VISA, kimi emitentlər bu təşkilatın üzvlərinə çevrildilər. Bu qurumlar plastik kartların xarici görünümünün hansı formada olması, nömrələnmə qaydaları kimi standart konsepsiyaları işləyib hazırladılar. Hal hazırda elə həmin standartlar bütün dünya ölkələrində tətbiq edilir.

Kartların müştəriyə verdiyi ən böyük üstünlüyü odur ki, pulun oğurlanması mümkünsüzdür. Kart oğurlandığı halda, müştəri banka müraciət edib kartı blokladırır və həmin vaxtda bu kartla ödəniş etmək mümkünsüz olur və kart heç bir işə yaramır.

Bank müştəriləri tərəfindən istifadə edilən plastik kartlar iki yerə ayrılır: şəxsi və korporativ.

Şəxsi kartlar dedikdə banklar tərəfindən ödəmə qabiliyyətli müştərilərə verilən kartlar başa düşülür. Eyni zamanda bu o demək deyil ki banklar tanımadığı şəxsə plastik kart verə bilməz. Bunun üçün sadəcə banklar həmin şəxslərin ödəmə qabiliyyətlərinin vəziyyətini müəyyən etməlidirlər və həmin müştərilər üçün bankda cari hesab açılmalıdır ki, bu hesabda bankların müştəridən tələb etdiyi sığorta depozitini yerləşdirsinlər.

Müştərilərin korporativ plastik kartları bank tərəfincə hüquqi şəxslərə onların təminatının əsasında verilir. Belə kartları verə bilmək üçün banklar mütləq şəkildə həmin hüquqi şəxsin ödəmə qabiliyyətini nəzərdən keçirməlidir.

Müştərilər(alıcılar) üçün plastik kartların üstün tərəfləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- plastik kartlarla hesablaşma əməliyyatlarının aparılması bir çox yüksək imkanlı müştərilərin cəlb olunmasını təmin edir, bu da öz növbəsində mal-əmtəə dövriyyəsini, xidmətin həcmi yüksəldir ;

- plastik kartlarla hesablaşmalar həyata keçirilən zaman mağazalar həm də digər xidmət təşkilatları pul mübadiləsindən və nəgd valyuta inkassasiyası qayğılarından azad olurlar ;

- mağazalar və digər xidmət müəssisələri plastik kartlarla hesablaşmalar təşkil edərək nəgd valyuta hesablaşmalar zamanı yaranacaq risklərini azaltmış olurlar ;

- eyni zamanda onu da qeyd etmək lazımdır ki,elektron plastik kartlarla əməliyyat həyata keçirən mağazalar və digər xidmət müəssisələrin imici və reytingi nəgd pulla hesablaşmalar təşkil edənticarət obyektlərinə nisbətən yüksək olur.

Lakin onu da əlavə etmək lazımdır ki, plastik kartların üstün tərəfləri ilə yanaşı çatışmayan tərəfləri də mövcuddur:

- plastik kartlarla hesablaşma əməliyyatları apara bilmək üçün ticarət obyektləri və xidmət təşkilatlarıhəmin xidmət növünü müştəriyə təqdim etmək üçün yüksək xərclər çəkməli,lazımi avadanlıqları almalı və onları saz vəziyyətdə saxlamalıdırlar;

Elektron plastik kartların bank sistemi üçün əhəmiyyəti:

1. Bank müştərilərinin elektron plastik kartlarla əməliyyat aparması kommersiya banklarına cəlb olunmuş pul vəsaitinin həcmi yüksəldir;

- plastik kartları kommersiya banklardan əldə etdikdə müştərilər (alıcılar) müəyyən miqdarda vəsait ödəyirlər, həmçinin müştərilər kartdan istifadə zamanı həyata keçirdikləri əməliyyatlardan asılı olaraq banklara xidmət haqqı ödəmək məcburiyyətində olur ;

- bankların emissiya etdiyi plastik kartlar ödəmə dövriyyəindən nəğd vəsaitin sıxışdırılıb çıxarılmasında müstəsna rol oynayır ;

- müştərilərin plastik kartdan istifadə etməsi bankların nüfuzunu qaldırır.

Bankçılıq sektoru daima dəyişkən və dinamik olduğuna görə banklar hər zaman öz fəaliyyətlərini, gəlir və inkişaf konsepsiyalarını, risk ehtimallarını, mənfəət və gəliri həm də xərclərini planlaşdırmalı, rəqabətin gündən-günə daha da artdığı bir mühitdə gələcək periodu proqnozlaşdırmalıdırlar. Proqnozlaşdırma deyən zaman-bankların gələcək fəaliyyət dövrü üçün gəlir və xərclərinin həcmi, gözlənilən mümkün risk ehtimallarını, likvidlik göstəricilərini , rentabelliği müəyyən etmələri, qarşılarına çıxma biləcək problemləri qabaqcadan müəyyən etməyə çalışaraq ən maksimal formada azaltmağa səy göstərmələri, bazarın tədqiq edilməsi və eyni zamanda müştərilərin tələbatları haqqında araşdırma aparılması və buna uyğun olaraq strateji fəaliyyət konsepsiyasının işlənilib hazırlanması aiddir. Beləki proqnozlaşdırma hal-hazırkı və gələcəkdə ola biləcək şəraiti nəzərə alaraq gələcək vaxt müddəti üçün planlaşdırmanın aparılmasıdır. Hal-hazırda proqnozlaşdırma bankçılıq fəaliyyətində adekvat proqnozlaşdırmanın yaradılması əsas diqqət yetiriləsi nüans olmalıdır. Yəni, inflyasiyanın əhatə arealını daima müşahidə altında saxlamaq üçün inflyasiyanın hədəf müddətindəki təsiri çərçivəsini və obyektini proqnozlaşdırmaq gərəkdir. Proqnozlaşdırma əsasən iki yerə ayrılır:

1. Proqnozlaşdırmanın qısa müddətli olması— iqtisadiyyatın bölmələri, sektorları üzrə makroekonometrik model və qısamüddətli modellər əsası ilə proqnozlaşdırmanı özündə ehtiva edir. Bu anlamda proqnozlaşdırma iki yönlü aparılır.

1.1. Sektoral proqnozlaşdırma dedikdə iqtisadiyyatda sektorlar(bölmələr) üzrə baş verən dəyişikliklərin proqnozlaşdırılması nəzərdə tutulur. (tədiyyə balansı ,real, monetar ,büdcə).

1.2.Makroekonomik asılılıqların proqnozlaşdırması.

2. Proqnozlaşdırmanın uzunmüddətli olması-iqtisadi tarazlığa əsalanaraq daha dolğun və dəqiq proqnozlar verir və çoxşaxəli informasiyaya əsaslanır.

Nəticə

Bazar iqtisadiyyatına keçidin formalaşdığı bir şəraitdə yeni aktuallaşmış maliyyə institutlarından biri də bankdır. Tədavül sferasında fəaliyyət göstərən banklar, mühüm funksiyalar yerinə yetirir və xalq təsərrüfatı sahələrinin, ümumilikdə isə təkrar istehsal prosesinin inkişaf etməsində əvəzolunmaz rol oynayır. Beləliklə bankların oynadığı roldan təcrid olunmuş formada iqtisadiyyatı təsəvvür etmək mümkünsüzdür. Ona görə ki, banklar öz məhsullarını maliyyə bazarlarına çıxartmaqla iqtisadiyyatın sektorlarına kömək göstərərək onları inkişaf etdirir. Ölkədə həyata keçirilən valyuta siyasəti, maliyyə tarazlığı, iqtisadiyyatda milli valyutanın sabitləşdirilməsi və həmçinin pul kütləsinin istehlak tələblərinə uyğun vəziyyətə gətirilməsi bankların iqtisadiyyatdakı rolundan və yerindən geniş şəkildə asılıdır.

Hal-hazırda bazar iqtisadiyyatı elə bir sfera formalaşdırmışdır ki, davamlı olaraq bankçılıq fəaliyyətində yenilik, beynəlxalq valyuta bazarlarında valyut məzənnələri fərqləri, "pul vahidləri arasında soyuq müharibə" bankçılıq fəaliyyətində sürpriz risklərə və nəticələrə yol açə bilər. Buna görə də bank sistemində maliyyə sabitliyi yalnız bankın öz fəaliyyəti üçün deyil o cümlədən dövlət maliyyəsinin də quruluşuna ciddi təsir göstərir. Hazırda kommersiya banklarının əsas məqsədi bankların aktivlərinin likvidlik səviyyəsinin qaldırılması, aktiv əməliyyatların çəkisinin artırılması, cəlb edilmiş maliyyə vəsaitlərinin ələxsus də depozit mənbələrinin sayının çoxaldılması və sağlamlaşdırılması, bank sisteminin maliyyə dayanıqlılığının təmin olunması olmalıdır. Xüsusilə ölkə iqtisadiyyatımızın neft sənayesi üzərinə inşa olunduğundan dünya bazarlarında neftin qiymətindəki istənilən mümkün tərəddüdlər şübhəsiz ki, milli pul vahidinin dəyərinə də ciddi mənada təsir edir. Pul vahidinin dəyərdən

düşməsi, cəlb olunmuş depozitlərin o cümlədən bankdan geri götürülməsi kommersiya banklarda ciddi formada likvidlik probleminə yol açır.

Bunlar kimi problemlərin yaranmasının qarşısını almaq və bankçılıq fəaliyyətini daha da təkmilləşdirmək üçün bank sistemində risklərin idarəetməsinin təşkil edilməsi, bankçılıq fəaliyyətinin təkmilləşdirməsi üçün proqnozlaşdırma kimi yeni yaranmış departamentlər fəaliyyət göstərir ki, həmin departamentlərin də əsas məqsədi bank sistemində yarana biləcək likvidlik kimi problemi, risklərin qabaqcadan müəyyən olunması və həmin risklərə qarşı tədbir həyata keçirmək bank dayanıqlılığının səviyyəsini artırmaqdan ibarətdir. Banklarda rentabellik və mənfəət göstəriciləri daim diqqət mərkəzində tutulmalı aylıq, rüblük və illik olaraq tərtib edilən mənfəət və zərər hesabatlarında bütün rəqəmlər öz əksini tapmalıdır. Rentabelliği və mənfəəti artırmaq üçün bank risklərini daim qiymətləndirməli, proqnozlaşdırmalı, bazar iqtisadiyyatında korkoranə şəkildə plansız hərəkət etməməli davamlı şəkildə valyuta birjalarını öyrənməli və marketinq siyasəti aparmalıdır.

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində bank sisteminin maliyyə sabitliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən analizlərin nəticəsi olaraq, mövcud problemlərin həll edilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif edirəm:

1. Kredit birjalarında faiz dərəcələrinin yuxarı olması keçid dövründə fəaliyyət həyata keçirən müəssisə və təşkilatlar üçün çoxsaylı problemlər meydana gətirdiyindən onlar kreditə çox diqqət göstərmirlər. Bildiyimiz kimi, hal-hazırda kommersiya banklarının gəlirinin geniş hissəsini kredit mühiti təşkil edir. Bu səbədən də kreditə diqqət zəifləyəndə həm bank sisteminin gəlirlərində kreditin həcmi böyük olduğuna görə kommersiya banklarının gəlirlərinin yüksəliş tempi zəifləyir və həm də müəssislər və təşkilatlar təkrar istehsal prosesin maliyyələşdirməsini həyata keçirmək üçün kredit kimi bir maliyyə mənbəyindən

məhrum olurlar. Bu səbəbdə kreditə görə faiz dərəcələrinin aşağı salınması məqsədə uyğun saymaq olar...

2. Banklar çox zaman uzun müddətli depozitlərin cəlbinə çalışmalıdırlar. Bu zaman aralığında cəlb edilmiş depozit bankların sərəncamında olur və banklar daha uzun zaman həmin maliyyə vəsaitindən istifadə edə bilir. Bank sistemində maliyyə sabilliyinin təmin edilməsi üçün banklar davamlı olaraq risk göstəricilərini analiz edilməli, gəlirini və xərclərini daha dəqiq olaraq proqnozlaşdırma həyata keçirməlidirlər. Kommersiya bankları yüksək həcmdə likvid aktivlərə malik olmalı, ehtiyac yarandıqda aktiv ehtiyatları pula çevirmə bacarığını itirməməlidirlər.

3. Banklar təəssüflər olsun ki, kiçik biznesə diqqət göstərmir, daha böyük olan korporativ müştərilərlə əməkdaşlıq etməyə daha çox üstünlük verirlər. Lakin hal-hazırda Azərbaycanda bankçılıq sektorunun daha böyük bir hissəsi yetərli həcmdə sərbəst vəsaitə sahib deyillər. Bu səbəbdən respublika iqtisadiyyatının inkişafı etdirilməsi üçün xırda sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinin zəruri olduğunu düşünsək, banklar xırda və orta biznesə diqqət göstərməlidirlər.

4. Kommersiya banklarının apardığı əməliyyatların növləri çoxaldılmalıdır və buna müvafiq olaraq da gəlir mənbələri artırılmalıdır. Məsələn, Azərbaycan respublikasında kommersiya bankların müştəriləri fransayzing, faktoring, trust, əməliyyat xidmətlərindən demək olar ki məhrumdurlar və ya bu bank məhsullarının həyata keçirilməsi prosesi çətin olması və kifayət qədər reklam edilməməsi ilə bağlı bank müştərilər həmin əməliyyatlara maraq göstərmirlər, çoxlu sayda müştərilər demək olar heç belə bir bank xidmətlərinin mövcudluğundan belə xəbərsizdirlər.

5. Bankçılıq sistemində fəaliyyət göstərən kadr potensialının təhsil səviyyəsinin təkmilləşdirilməsinə məxsusi diqqət göstərilməlidir. Yəni kadrların dünyanın yüksək təlim-tədris sistemində malik universitetlərində bakalavriat və magistratura səviyyəsində biliklərinin və bacarıqlarının zənginləşdirilməsi üçün, eyni zamanda

onların inkişaf etmiş ölkələrdə təcrübə keçərək praktiki biliklərinin artırılması, özəl və ya dövlət təşkilatları tərəfindən ixtisas artırma kurslarına göndərilmələri üçün vəsait ayrılmalıdır. Belə bir kadr təmilləşdirmə siyasətini aparmağa imkanı olmayan banklar yaxşı olardı ki, mütəmadi şəkildə xaricdən dəvət olumuş mütəxəssislərin köməyi ilə iclaslar, treyninqlər, təlimlər, seminarlar təşkil edilsin.

6. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kommersiya bankları aktiv əməliyyatları üçün elə optimal üsulları seçməlidirlər ki, həmin əməliyyatlar nəticəsində banklar səmərəlilik əldə edə bilsin. Yəni istənilən kommersiya bankı səfərbər etdiyi valyuta ehtiyatlarından elə istifadə etməlidir ki, həm öz gəlir həcmi artırarsın, öz öhdəliklərini ödəmək qabiliyyətində ola bilsin, həm də başqa fəaliyyət sferalarının inkişafı etdirilməsinə maliyyə köməkliyi edə bilsin.

İri sərbəst kapitala sahib olan bank sayının azlığı və ölkənin iqtisadiyyatının inkişafı etdirilməsi üçün xırda biznesin inkişafının zəruriliyini nəzərə alaraq, kommersiya banklarının xırda və orta sahibkarlığa diqqət göstərməlidirlər.

7. Respublikamızda Mərkəzi Bank və digər maliyyə təşkilatları tərəfindən cəmiyyətdə maliyyə savadlılığı təbliğ olunmalıdır. Bank müştərilərinin iqtisadiyyatda nəyin baş verdiyi haqda təsəvvürlərə malik olması üçün onların maliyyə prosedurlarını anlamaq bacarıqları olmalıdır. Əks halda insanlar tam mənada nə baş verdiyini dərk etməkdə çətinlik çəkir və yaranmış şayiələr əsasında hərəkət etməyə məcbur olurlar. Bu da öz növbəsində ictimaiyyətdə kommersiya banklarının etibarının itirilməsinə, müştərilərin təcili olaraq kommersiya banklardan əmanətlərini geri götürmələrinə səbəb olur.

Аннотация к магистерской диссертации Мехдиев.А.В на тему

“Финансовая стабильность в банковском секторе, анализ и оценка”.

Руководитель :д.э.н.проф. Мамедов.З.Ф

Работа состоит из ... страниц,....использованных источников и из 3-х приложения. Работа осуществлена на кафедре Банковское дело АГЕУ.

Главный инструмент размещения имеющихся в их распоряжение ресурсов,способствующий получению прибыли и поддержания ликвидности это - значительность данной темы содежиться в том,что финансовой стабильности банков.Денежной стабильности банков неоднородны как по экономическому содержанию, так и с точки зрения их прибыльности и свойства. Доля финансовой устойчивости банков представляет собой безальтернативное перемещение своих средств,например в фонд обеспечения вкладов где денежные средства не могутпреобразовывать,а следовательно нести прибыль.

Каждый банк обязан точно предопределять свои базарные приоритеты достижения и специализацию в любой временной период своей активности.

Планом данной магистерской диссертации является анализ практических и теоретических основ формирования проведения финансовой устойчивости.

При сложении работы применялись нормативно-правовые документы, учебные пособия статьи по исследуемой затруднении.

В процессе подготовки работу применялся системный доступ, применялся способ аналитический анализ, условный, графический и др.

В опционах перехода к базарной экономике, оформленных новую актуальность одним из финансовых институтов. Банки работают, и он играет независимую роль в развитии разделов народного хозяйства. Воспроизведённый процесс исполняемых задачи в сфере обращения. В прямом смысле роли банков в экономику в целом можно себе представить свою продукцию и развивает их помощи отраслям экономики, так как банки. Ценность банков, указанные на замене средств состоянии позиции, то это не так-то без ошибки и затруднённых вопросов было бы только микро и макро массы и выпуска.

Магистрант : Мехдиев А.В

Руководител : Мамедов.З.Ф

ABSTRACT OF THE DISSERT

“ THE ANALYSIS AND EVALUATION OF THE FINANCIAL STABILITY OF BANKING SECTOR” by MEHDIYEV AQIL VAQIF oğlu

Dissertation supervisor: Z.F.Mamedov

The work consists on pages, had been used literature resources, three chapters. Work accomplished at the Department of “Banking” of UNEC.

Financial stability converts the collection of terms for investment. And to be able to undergo the shock of financial system, creating a condition is paid monetary, fiscal, legal, regulatory approval and accounting of the routine. Influenced by the financial infrastructure, financial markets and financial establishments is a shortage of dramatic change between.

The financial system is steady in terms, or in such a condition:

- Most of the liquidity insufficiency wouldn't face insolvency and financial establishments;
- The most significant supply of financial services related, obstacles did not exist.

Every of the processes taking place in the global financial sphere contrary the background of that determination itself. Despite the basic subject of consultation is appropriate to their individual components. Durable and steady stability of the financial system or financial stability is the main basis of a powerful and stable financial system. Powerful and sensitive aspect of macroprudential analysis methodology is on based valuation.

For that reason each bank should precisely determine their market sphere main purposes and specialization at each time within the activity. The priority of that master's thesis to learn the theoretic and practical sources of the organization of financial constancy. During setting down the work I utilized legal documents, regulations, and articles on the following explored topic. Within period preparations for the dissert

topic,systematic,analytic parsing method had been used,comparative,graphic and the other sides.

The period of access to market the economy acquired new topicality and one of these financial institutions is bank. Banking system fulfills in turnover, and its growth process plays an vital role in the progress of the national economy spheres, generally performs significant tasks.

In that case, the main role of banks in economy is entire, because their service product helps to upgrade the sphere of economy including the banking sector.Macro and micro level of ripeness sources and administration position if this would be incorrect and a matter of preoccupation only to role of banking sector between the people are supposed. The equipoise of the monetary politics followed in the country as a key index of the economy,convey to line with the demand of banking system in the economy widely rely on assignment to make currency stable in its provision of the economy.

Master: Mehdiyev A.V

Dissertation Supervisor: MamedovZ.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
Magistratura Mərkəzi (ixtisas: "Bank işi" ,qrup 606)
magistrantı Mehdiyev Aqil Vaqif oğlunun
"Bank sektorunda maliyyə sabitliyi:təhlil və
qiymətləndirmə" mövzusunda disertasiya işinə

Referat

Mövzunun aktuallığı.

Məlumdur ki, Respublikamızda İqtisadi reformların uğurla keçirilməsi üçün başlıca problemlər arasında bankçılıq sisteminin sabitliyinin təmin edilməsi eyni zamanda milli valyutanın möhkəmləndirilməsi,daxili ehtiyatlardan maksimum şəkildə istifadə edilməsi şərti ilə bankçılıq sektorunun real iqtisadiyyatın kreditləşməsinə yönləndirilməsi ən əsas yerlərdən birini tutur.Bu mənada prioritet istiqamət ondan ibarətdir ki,bank sistemini möhkəmləndirməklə bankların etibarlılığının qazanılması və bank sektorunu idarəetmə mexanizmlərini təkmilləşdirməklə bank sektorunun səmərəliliyinin artırılmasıdır.Çağdaş bank sisteminin tələblərindən biridə odur ki, bank sektorunda davamlılığın möhkəmləndirilməsi və bankların güvənirliliyinin artırılması üçün daxili ehtiyatların cəlb edilməsi kifayət qədər mühüm şərtidir.Nəticə etibarı ilə əgər qiymətləndirmə aparsaq,kapitalın və onun tamlığının dəyərləndirilməsi yolları,eyni zamanda likvidlik normaları və digər göstəriciləri bank fəaliyyətinin idarəetmə tədbirlərinin çevik alətləridir.Biz bu gün bank sisteminin perpektivini müzakirə etdikdə bu zaman ölkəmizdəki ümumiqtisadi və siyasi proseslər işığında yaranmış vəziyyət inkişaf etməkdə olan bank sisteminə və bankçılığın davamlı inkişafına şərait yaratmalıdır.Yəni bank sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi üçün ölkənin iqtisadi və siyasi durumu sabit olmalı və buna müvafiq olaraq bank sistemində investisiya mühitinin formalaşması nəticəsində yerli və xarici investorlarınbanklara inamı möhkəmlənmiş olur. Zəruri şərtlər olmadan bankəməliyatlarının mənfəətlilik və rentabelliyyə nail olmağa,idarəetmə

sistemini təkmilləşdirməyə ,depozit bazası yaratmağa, eyni zamanda öz aktivlərinin səmərəliliyini yüksəltməyə,maliyyə baxımından gücləri yetməz .Beləliklə tam əminliklə demək olar ki,banklarda gəlirliliyin və bankların qarşılaşa biləcəyi bütün risklərin idarə edilməsi,bank sistemində maliyyə sabitliyinin tənzimlənməsi ilə sıx bağlıdır.Ölkənin iqtisadi artımının maliyyələşdirilməsinin vacib hissəsi, gələcək və proqnozlaşdırılan dövrdə investisiyanın və daxili əmanətin vəziyyətindən tam asılı olacaqdır.İqtisadiyyatın real sektorlarının kreditləşməsinin həyata keçirilməsi üçün milli əmanətin yüksək norması vacib rol oynayacaqdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri.

Tədqiqatın əsas məqsədi ondan ibarətdir ki,ölkə iqtisadiyyatının və ölkə maliyyəsinin aparıcı sahələrindən olan bank sektorunda maliyyə sabitliyinin və ona təsir göstərən amillərin ətraflı araşdırılması,tədqiq edilməsi və təhlilidir.Tədqiqat işinin məqsədi və vəzifələri aşağıdakılardır:

- 1.Bank maliyyəsinin nəzəri və metodoloji əsasları,bankların ölkə iqtisadiyyatında yeri və iqtisadiyyata təsiri;
- 2.Banklarda xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitin onların maliyyə sabitliyində rolu və bankalarda resurs mənbələri;
- 3.Bank dayanıqlılığı,banklarda likvidlik, və onların əhəmiyyəti;
- 4.Banklarda maliyyə sabitliyinin təhlili,iqtisadi mahiyyəti, qiymətləndirilməsi;
- 5.Maliyyə sabitliyinə əmanətlərin sığortalanmasının təsiri;
- 6.Bankların fəaliyyətinin nəzarətdə saxlanılması;

Tədqiqatın obyekti və predmeti.Tədqiqatın obyektini maliyyə göstəriciləri,mənfəətlilik,rentabellik, likvidlik,bank aktiv və passivləri təşkil etmişdir.Tədqiqatın predmetini isə bankların maliyyə sabitliyinin təkmilləşdirilməsinin,səmərəliliyinin yüksəldilməsinin nəzəri əsaslarının tədqiqi və banklarda maliyyə sabitliyinin hazırkı vəziyyətinin təhlili təşkil etmişdir.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə sabitliyi problemi, mütəmadi olaraq araşdırılması lazım olan, aktual və bank sektoru üçün həssas bir problemdir. Maliyyə sabitliyi problemi istər ölkə iqtisadiyyatı daxilində istərsə də beynəlxalq miqyasda araşdırılması gərəkən məsələ olmuşdur. Bank fəaliyyəti sisteminin keyfiyyət həm də kəmiyyət olaraq hər il durmadan yenilənməsi və təkmilləşməsi, nəticədə müasir iqtisadi proseslərlə bağlı olan öyrənilməmiş yeni problemlərin meydana gəlməsi tədqiqatın mütəmadiliyini və fasiləsiz olaraq tədqiqatını tələb edir. İqtisadçı alimlərin daim diqqət mərkəzində olmasına baxmayaraq bank fəaliyyəti, yeni bank məhsulları, bank dayanıqlılığı, valyuta məzənnəsi, likvidlik, maliyyə sabitliyi olduqca dəyişkən xarakter almışdır. Bütün bunlar yeni tədqiqat işinin aparılmasını zəruri etməklə yanaşı, bu mövzuda tədqiqatın aparılmasına, yeni statistik göstəricilə, yeni təklif və tövsiyələrə daim ehtiyac yaradır.

Tədqiqatın informasiya bazasını - İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin statistik məlumatları və cədvəlləri, kommersiya banklarının illik maliyyə hesabatları, Mərkəzi bankın statistika hesabatları, maliyyə Nazirliyinin, bu qurumların internet portalları və digər mənbələr təşkil etmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, maliyyə sabitliyinin müasir iqtisadi proseslərə adaptasiya və uyğunlaşdırılması mexanizminin, eləcə də bank sisteminin müasir inkişaf meyillərinin öyrənilməsi əsasında maliyyə sabitliyinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri müəyyən olunmuş, bankların maliyyə vəziyyətinin sabitliyi, ona təsir edən amillər yeni proseslər baxımından öyrənilmişdir. Yeni bank məhsullarının bank bazarlarına çıxması və özünə müştəri kütləsi cəlb etməsi, müasir bankçılığın inkişafı, elektron bankçılıq əməliyyatlarının durmadan fasiləsiz inkişaf etməsi, likvidliyə böyük təsiri olan elektron bank əməliyyatlarının artdığı bir iqtisadi vəziyyətdə bank maliyyə sabitliyi hərtərəfli analiz edilmiş və bütün bu qeyd olunan amillərin bank dayanıqlılığına və maliyyə sabitliyinə təsiri öyrənilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti.Tədqiqat işində əldə olunmuş nəticələrdən "Bank likvidliyinin və bank dayanıqlılığı ", " Banklarda maliyyə sabitliyinin təmin olunması yolları", "Banklarda gəlirlilik və bank fəaliyyətinin təkmilləşməsinin maliyyə sabitliyinə təsiri", "Mərkəzi bank və kommersiya bankları arasında maliyyə dayanışması" kimi mövzular üzrə tədris prosesində istifadə edilə bilər.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti.Dissertasiya işində əldə olunmuş təklif və tövsiyələrdən, nəzəri və praktiki biliklərdən,bankların maliyyə siyasətinin inkişaf etdirilməsində,kommersiya banklarının resurslarından səmərəli istifadə strategiyasında,bankların maliyyə siyasətinin hazırlanmasında və bank likvidlərinin qiymətləndirilməsində istifadə oluna bilər.Disertasiya işinin elmi nəticələrinin bank likvidliyi və dayanıqlılığının artırılması yollarə, kommersiya banklarının maliyyə siyasətinin düzgün həyata keçirilməsi ,bankda mənfəətlilik və gəlir strategiyasının hazırlanmasında,yeni bank fəaliyyəti növlərinin və bankın maliyyə vəziyyətinə təsir göstərən nağdsız hesablaşmaların öyrənilməsində, maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında, cəmiyyətdə maliyyə savadlandırılmasında mühüm praktiki əhəmiyyət ola bilər.

İşin həcmi və quruluşu.Dissertasiya işinin məzmunu giriş,üç fəsil,nəticə və yararlanılmış ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Ədəbiyyat.

- 1..Məmmədov.S. “Bank işi”. Bakı/ 1997-ci il.
- 2.Az.Res. “Bank fəaliyyəti və Banklar haqqında” qanun. Bakı 1996-cı il.
- 3.Drobozinoy A.A. “ Finansı, denejnoe obrahenie, kredit” Moskva .
- 4.Sidoroviç A.F. “Kurs ekonomiçskoe teoriy” Moskva 1997-ci il..
- 5.A.M. Aslanov –“Bank statistikasivə Maliyyə”. Bakı-2002-ci il.
6. S.M. Məmmədov –“ Bankerin Stolüstü kitabı.Bank işi..”, Bakı-1997-ci il.
- 7.Bağirov M.M- “Bank və Bank Əməliyyatları” (Ali Məktəblər Üçün Dərslik), Bakı-2003-cü il.
- 8.Məmmədov.Z.F, Abbasov.Ə, Rzayev.R, Həmişəyev.Ş.-“Bank işi və Elektron Bankcsılıq”, Bakı-2003-ci il.
- 9.Bəşirov.R.A.-Bank İş Fənni Üzrə İnteraktiv Dərs Vəsaiti .Bakı -2014 ci il
- 10 Azərbaycan Respublikasında «Banklar və Bank Fəaliyyəti Haqqında» qanun. Bakı 1996-ci il.
- 11.Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı-Bankların İcmal Balansı,2015-ci il
- 12.Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı,Rüblük və İllik Bank Göstəriciləri,2014-2015 -ci illər.
- 13.Yusifzadə.L- A R Mərkəzi Bankı.tədqiqatlar və inkişaf mərkəzi Bakı-2011
- 14 Az. Res. Mərkəzi Bankı-Maliyə Sabitliyi İcmalı,2014-2015-ci illər.
- 15.Ələsgərov A-Pul Siyasəti və Qlobal Çağırışlar,bakı 2014 cü il.
- 16 Şəkəraliyev..A.Ş. -Dövlətin İqtisadi Siyasəti:Reallıqlar və Perspektivlər,Bakı-2009
- 17.www.maliyye.gov.az- Maliyyə nazirliyi –nin rəsmi saytı.
- 18.www.cbar.az- Azərbaycan Respublikası Mərkəzi bankı-nın rəsmi saytı.
- 19.www.azstat.gov.az- Dövlət Statistika komitəsi-nin rəsmi saytı.
- 20.www.kitab.az- elektron kitabxana.
- 21.www.anl.az- milli kitabxana.